

MEDİNE-İ MÜNEVVERE’NİN İSİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nilgün ÇEVİK*

ÖZ

Sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik gelişmeleri inceleyen medeniyet tarihi çalışmalarında şehirler özel öneme sahiptir. Zira şehirler toplum, kültür ve medeniyetlerin merkezidir. İslâm medeniyetinin ilk merkezi Medine-i Münevvere’dir. “Medine” kelimesi nekre (belirsiz) veya marife (belirli) kullanılmaktadır. Nekre kullanımında cins ismi niteliğinde ve şehir anlamındadır. Aynı kelime İslâm döneminde marife olarak (el-Medine) ifadesiyle “Yesrib” şehrinin özel ismi olarak kullanılmıştır. “Yesrib” Hicaz bölgesinin önemli şehirlerinden olup hicretle birlikte daha itibarlı ve çekici hale gelmiştir. Kaynaklarda mezkûr şehrin “el-Medine” özel ismi dışında yüzü aşkın ismi bulunmaktadır. Bir yerin isim sayısının çokluğu, o yerin ehemmiyeti ve değeri ile ilgilidir. Bu makalede Medine-i Münevvere’nin isimleri ve bu isimlerin anlamları incelenmektedir. Söz konusu isimler genellikle dinî ve kültürel unsurlar, tarihî olaylar, coğrafi özellikler veya şehirde bulunan önemli yerlerle ilgili olup, Medine tarihi açısından önem arz etmektedirler. Araştırmamızda, literatürde tespit etmiş olduğumuz Medine-i Münevvere’nin isimlerinin anlam ve mülâhazalarına odaklanılarak, İslâm medeniyetinin ilk başkenti olan bu şehrin oluşum ve biçimlenişinin isimlerdeki tezahürü açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Şehir, Medine, Medine’nin İsimleri, Yesrib.

A STUDY ON THE NAMES OF MADINAH MUNAWWARAH

ABSTRACT

In studies of civilization history that examine social, cultural, political, and economic developments, cities hold a special significance. This is because cities are the focal points of society, culture, and civilizations. The first center of Islamic civilization is Madinah Munawwarah. The word “Medine” (City) is used both as an indefinite (nekre) and a definite (marife) noun. In its indefinite use, "Medine" denotes a city in a generic sense. During the Islamic period, the same word was used as a definite noun (al-Madinah) to refer specifically to the city of "Yathrib."

This city is one of the important cities of the Hijaz region and became more prestigious and attractive after the Hijra. In the sources, this city has more than a hundred names other than the special name "al-Madinah". The diverseness of names of a place is related to the importance and value of that place. In this article, the names of Madinah Munawwarah and their meanings are examined. These names are generally related to religious and cultural elements, historical events, geographical features, or important places in the city and are important for the history of Madinah. In our research, focusing on the meanings and considerations of the names we have identified in the literature regarding Madinah, the first capital of Islamic civilization, the manifestation of the formation and shaping of this city is explained through the names.

Keywords: Islamic History, City, Madinah, Names of Madinah, Yathrib.

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Karşıyaka İlçe Müftülüğü, Presidency of Religious Affairs, Karşıyaka District Mufti's Office, İzmir, Türkiye, nilguncevik@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4736-1471>, <https://ror.org/007x4cq57>

Geliş Tarihi / Date of Submission : 25.04.2024

Kabul Tarihi / Date of Acceptance : 21.10.2024

Atıf / Citation: Çevik, Nilgün. “Medine-i Münevvere’nin İsimleri Üzerine Bir İnceleme”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 60 (Aralık 2024), 91-114. <https://doi.org/10.21054/deuifd.1473747>

Etik Beyan ve Çıkar Çatışması: Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ethical Statement and Conflicts of Interest: The author declares that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study, all sources used were indicated in the bibliography, the study was not financially funded, and there is no conflict of interest.

Copyright & License: Author publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Giriş

“Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz”¹ anlamında kullanılan isim (اسم) somut anlamlıdır. Diğer taraftan “şöhret, nam, şan”² anlamlarıyla soyut nitelikte belirleyici ve tanımlayıcı bir sözcük mahiyetindedir. Bir şeyin ismi o şeyin konumu, mahiyeti, değeri ve önemi hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla isim kelimesinin zatında var olan üstünlük ve yücelik her bir isimde tezahür etmektedir. Bu minvâlde her bir ismin tarif, tasnif, tavsif, tafsil ve tahsis edici bir özelliğe sahip olduğu bir gerçektir. Bu hususiyet genel itibarıyla şehir isimleri üzerinde geçerlidir. Şehir isimleri şehri fiziken tasvir ettiği gibi manevi değerler hakkında bilgi de vermektedir. Özellikle antik ve kutsal kabul edilen şehirlerin isimleri bilgi hazinesi mahiyetinde değerlendirilebilirler.

Medine'nin isimleri, Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerif, tarih, coğrafya ve edebi kitaplarda yer almaktadır. Medine şehir tarihçisi Ömer b. Şebbe (ö. 262/876) Medine'nin 10 ismi olduğunu kaydetmektedir.³ Ünlü coğrafyacı ve tarihçi, Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229) beldenin 29 isminin olduğunu belirtmektedir. Medine şehir tarihçisi es-Semhûdî (ö. 911/1506) Medine'nin 94 ismine yer vermektedir.⁴ Şerefi, *Esmâü'l-Medine* başlıklı çalışmada şehre ait 100 isim kaydetmiştir.⁵ Biz de bu çalışmamızda, Nevevî'nin (ö. 676/1278) “Allah'ın, Rasûlullah'ın, Mekke ve Medine'nin isimlerinin çok olmasının örneğinde görüldüğü gibi, bir yerin isim sayısının çokluğu, o yerin fazilet, ehemmiyeti ve azametini gösterir.”⁶ tespitini irdeleyip, Türkçe araştırmalar içerisinde pek çalışılmamış⁷ olan Medine'nin isimlerini ve anlamlarını inceleyerek her ismin sahip olduğu mânâyı ayrıca Mekke şehrinin isimleriyle olan benzerliklerini mülâhazalar şeklinde sunmaya çalıştık.

1. Medine

Arap Yarımadası'nın batısında, Hicaz bölgesinde yer alan Medine şehri Kızıldeniz kıyısına 100 km uzaklıkta ve Mekke'nin yaklaşık 450 km kuzeyinde kurulmuştur. Şehrin kurulduğu arazinin kuzeyini Uhud Dağı, güneyini Ayr Dağları, doğusunu Vakım, batısını Vebere harresi çevreler.⁸ Şehrin deniz seviyesinden yüksekliği Harem-i Şerif'te 619 metredir. Medine ve civarı zengin su kaynaklarına sahiptir.⁹ Şehir, 24.43° kuzey boylamı ve 39.58° doğu enleminde yer almaktadır.¹⁰

Medine, İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in hayatı ve Müslümanların tarihi çerçevesinde en önemli şehirlerden biri olup İslâm devletinin ilk başkentidir. Hz. Muhammed ile ilk üç halife zamanında devletin

¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “ad”, (Erişim 1.12.2023).

² Kubbealtı Lügati, “isim”, (Erişim 16.03.2024).

³ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. en-Numeyrî, *Târîhu'l-Medine*, nşr. Alî Muḥammed Dendel - Yâsin Sa'du'd-Dîn Beyân (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/104.

⁴ Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Abbâri Dâri'l-Muḥtafâ*, nşr. Hâlid Abdülğani Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 1/13-30.

⁵ Alî Şerefi, “Esmâü'l-Medine” *Mensuatü Mekkete'l-Mükerrreme ve'l-Medinetü'l-Münevverre* (*Encyclopedia of Makkah al Mukarramah and al-Madinah al-Munawwarah*) (Londra: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 1428/2007), 2/473.

⁶ Ebû Zekeriyâ Muḥyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tebzîbu'l-Esmâ' ve'l-Luğât* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/157; Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid fi Ahkâmi'l-Mesâcid*, nşr. Ebû'l-Vefâ Muḥtafâ el-Merâğî. (b.y., y.y., 1416/1996), 78.

⁷ Araştırmamızla ilgili çalışmalarda Medine'nin isimleri bilhassa şehrin tarihi ve coğrafi özelliklerinin anlatımında zikredilmektedir. bk. İrfan Küçükköy, *Peygamber Şehri Medine-i Münevverre* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 41; Mahmut Kelpetin, “İslâm Öncesi Medine”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (Haziran 2017), 99-100. Araştırmamızla ilgili bir başka çalışmada şehrin isimleri alfabetik sırayla ve ansiklopedik bilgi mahiyetinde yer almaktadır. bk. Ali Hüsrevoğlu, “Medine-i Münevverre'nin İsimleri”, *Yüzakı Dergisi* (Erişim 24. 03. 2024).

⁸ Küçükköy, *Peygamber Şehri*, 34.

⁹ Nebi Bozkurt-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/305.

¹⁰ Maps, “Medine”, (29.01.2024).

merkezi sayılmaktadır.¹¹ Medine hicretle birlikte meşhur olmasına rağmen Hz. Peygamber nezdinde hicret öncesinde de önemlidir. Hz. Muhammed'in doğum yeri, baba ocağı Mekke şehridir. Diğer taraftan annesi ile son hatıralarının olduğu bir yurdu Yesrib/Medine şehrinde babasının akrabalarından Neccâroğulları yaşamaktadır. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selmâ bint Amr, Adî b. Neccâr'ın soyundandır. Neccâroğulları Abdülmuttalib'in dayılarıdır. Hz. Muhammed'in henüz altı yaşında iken annesiyle birlikte akrabalarından Neccâroğulları'nın ikamet ettiği Medine'ye gittiği, orada en-Nebiğa'nın misafiri oldukları bilinmektedir.¹² Nitekim hicretle birlikte yeniden geldiği bu topraklarda, onu ağırlamak isteyen muhataplarına “Sizler benim dayılarımsınız, ben sizdenim, sizin nakibiniz benim.” diyerek kendisinin o beldeye mensubiyetini ve aidiyetini dile getirmiştir.¹³ Hz. Peygamber Medine seyahatinde misafir oldukları evin bahçesinde babası Abdullah'ın kabrinin bulunduğu bu evde bir ay kadar kaldıkları bildirilmektedir. Hz. Muhammed'in annesinin Medine'den Mekke'ye dönüşte Ebvâ adlı yerde annesi vefat etmiştir.¹⁴ Hz. Peygamber'in hem akrabalarının bulunduğu hem de çocukluğunun bir kısmının geçtiği, annesini hatırlatan ve hüznle ayrıldığı bu topraklar yetişkinliğinde kendisine yeniden “yeni ve aydınlık” yurdu olacaktır. Netice itibarıyla, Hz. Peygamber'in çocukluğunun bir dönemini geçirdiği bu belde peygamberliğinin ikinci yarısında kendisine yurt olmuş ve yurt kalmıştır.

2. Medine'nin İsimleri

İsim bir şeyin zatının kendisiyle bilindiği kelimedir. İsim kelimesinin v-s-m (وسم) veya s-m-v (سمو) kelimesinden türediği belirtilmektedir. V-s-m (وسم) kökü esas alınırsa nitelendirme, damga vurma, damgalama ve iz bırakma manasına gelmektedir.¹⁵ İsim, s-m-v (سمو) kökünden, yükselmek anlamında kullanılmaktadır.¹⁶ Bu anlamla alakalı olarak “sema” kelimesi yüksek olan gökyüzünün adı olmuştur. Yine *evin çatısı* veya *atın sırtına* yüksekliği nedeniyle sema ismi verilmiştir.¹⁷ Râğıb el-İsfahânî'nin ifadesiyle “her şeyin seması onun yukarı tarafıdır”.¹⁸ Bu noktada şehirlere verilen isimler de ait olduğu şehri betimlediği için önemlidir.

2.1. Medine'nin İslâm Öncesi İsimleri

Medine'nin bazı isimleri İslâm öncesi dönemde mevcuttur. Bunlardan Esrib (أثرب), Medine'nin literatürde görebildiğimiz en eski isimlerindendir.¹⁹ Esrib kelimesinin çoğulu Esârîb (أثارب) de şehrin adı

¹¹ Franz Buhl, “Medine”, *İslâm Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1979), 7/459.

¹² Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî, *es-Sîre* (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzi), nşr. Süheyl Zekkâr (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978), 65; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, *et-Tabakât*, nşr. 'Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetu'l-İncî, 1421/2001), 1/116.

¹³ Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Himyârî. *es-Sîretu'n-Nebiyyye*, nşr. Muştâfâ es-Sakkkâ v.d. (Mısır: Mektebetu Muştâfâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955), 1/508; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ce'îr b. Yezîd el-Âmilî eṭ-Ṭaberî, *Târîhu'r-Umem ve'l-Mulûk* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407H.), 2/368; İbrahim Sançam, "Neccâr (Benî Neccâr)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/480.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/95.

¹⁵ Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî, *Mucmelu'l-Luğa* (nşr.), (Beirut: Muessesetu'r-Risâle, ts.), 1/925; Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, nşr. Şafvân 'Adnân ed-Dâvûdî (Beirut: Dâru'l-Kâlem, 1412), 871.

¹⁶ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâbiri'l-Kâmûs*, nşr. Alî Şirî (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1424), 19/536.

¹⁷ Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*. nşr. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâ'î (Beirut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 7/318; Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruvefyî'î, *Lisân'l-'Arab* (Beirut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 14/397.

¹⁸ er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, 427.

¹⁹ Ebû't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Meğânîmu'l-Meṭâbe fî Me'âlimi Ṭâbe* (Medine: Merkezi Buhûs ve Dirâsât, 1423/2002), 3/134.

olarak kullanılmaktadır.²⁰ Sözlüklerde ifsat etmek, kötölemek, başa kakmak, bozmak, zarar ziyan vermek, karıştırmak gibi anlamlara gelen, serb kökünden türeyen Esrib (أَثْرِبُ)²¹ kelimesinin varyantı olan sebr'in (سَبْرٌ) sözlük anlamında harre alanlarına benzer beyaz bir yere dikkat çekilmektedir. Bununla beraber bunun bir dağ ismi olduğu belirtilmiştir.²² el-Ezherî (ö.370/981), bu dağın Mekke'de bir dağ olduğunu kaydetmektedir.²³ Dolayısıyla Esrib isminin bölgedeki coğrafi bir özelliği yansıtması mümkündür. Zira Medine şehrinin arazi hususiyetlerinden birisi harre denilen çoğu Dımaşk ile Medine arasında bulunan düzlük ve tepeliklerden meydana gelen volkanik alanlara sahip olmasıdır. Suriye ile Yemen arasında on üç tanesi tanınmış yirmi dokuz harre olduğu ve bunların en bilinenlerinin Medine çevresinde bulunduğu belirtilmektedir.²⁴ Sebr'le (سَبْرٌ) aynı kökten türeyen Yesrib de Esrib'le aynı anlamdadır ve yer ismidir.²⁵

Galebe (غَلَبَة): Câhiliye dönemi isimlerinden biri "Galebe", ğa-le-be (غلب) fiilinden türeyerek galip gelmek, kazanmak, üstesinden gelmek, hastalığın üstesinden gelmek ve yüksek plato anlamlarında kullanılmıştır.²⁶ Yesrib şehrinin sakinlerinden Yahudilerin Amâlika'yı yenmesi, Evs ve Hazrec kabilelerinin Yahudileri mağlup etmesi, dolayısıyla diğer beldelere üstünlüğü ve hâkimiyeti sebebiyle şehre bu isim verilmiştir.²⁷ Bu ismin aynı anlamlı diğer bir kullanımı Ğulubbe'dir.²⁸

2.2. Medine'nin Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan İsimleri

Kur'ân-ı Kerîm'de Medine'nin "el-Medine" (الْمَدِينَة) ismi haricinde farklı isimleri mevcuttur. Bazı lafızlara da "Medine" anlamı yüklenmiştir.

Yesrib (يَسْرِبُ): Câhiliye devri ve İslâm döneminin ilk yıllarındaki Divânlarda yer alan "Yesrib"²⁹ ismi, Kur'ân-ı Kerîm'de de "Ey Yesrib ehli" hitabında bir kere geçmektedir.³⁰ "Yesrib" kelimesinin benzer bir kullanımı ise "tesrîb"dir. "Bugün sizi kınama yok"³¹ âyetinde yer alan kınama ifadesi günahattan dolayı azarlamak ve ayıplamak anlamındadır.³² Esrib, Yesrib ve tesrib kelimeleri, gerek fizikî/somut gerek soyut anlamda olumsuzluk ve sevimsizlik içermektedir. Yesrib ile Esrib anlamdaştır. Yesrib, bozgunculuk anlamında serb (السَّرْبُ) veya ayıplamak ve kınamak anlamında tesrîb ile aynı kökten türeyen kelimedir. Bu minvâlde Rasûlullah'ın "Her kim Medine'ye Yesrib derse Allâh'a istîğfarda bulunsun, çünkü o Tâbe'dir."³³ beyanı oldukça anlamlıdır.

²⁰ Şerefî, "Esmâü'l-Medine", 2/473.

²¹ Ebû Mansûr Muḥammed b. Aḥmed el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luġa*, nşr. Muḥammed 'Avḍ Mir'ab (Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001), 15/59; Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î, *Lisân'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Şâdir, 1414/1993), 1/235; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâbiri'l-Kâmûs*, 1/331.

²² Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 8/222.

²³ el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luġa*, 15/60.

²⁴ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Harre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/244.

²⁵ Ebû'l-Ḳâsım İsmâil b. Abbâd eṭ-Ṭâlikânî, *el-Muḥîṭ fi'l-Luġa*, nşr. Muḥammed Ḥasen Âlu Yâsîn (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1414/1994), 10/141.

²⁶ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 4/420; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luġa*, 8/134; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 1/652.

²⁷ es-Semhûdî, *Vefâ'u'l-Vefâ*, 1/22.

²⁸ Şerefî, "Esmâü'l-Medine", 2/475.

²⁹ İmru'u'l-Ḳays b. Ḥucr b. el-Ḥârîs el-Kindî, *Divânu İmri'i'l-Ḳays*, nşr. Muḥammed Ebû'l-Faḍl (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif), 43; Ebû Ṭâlib b. 'Abdulmuṭṭalib el-Ḥâşimî, *ed-Dîvân* (eş-Şâmîle ez-Zehabiyye), 12.

³⁰ *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Mealî*, Süleyman Ateş (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1975), 418. el-Ahzâb, 33/13.

³¹ Kur'an Yolu (Erişim 17. Mart. 2024), Yûsuf 12/92.

³² er-Râġib el-İsfehânî, *el-Mufredât*, 173.

³³ Muḥammed b. İshâk el-Ḥavârizmî, *İsâretu't-Terġîb ve't-Teşvîk ilâ'l-Mesâcidi's-Selâse ve'l-Beyti'l-'Atâk*, nşr. Muştafâ Muḥammed ez-Zehabî (b.y.: Mektebetu Nizâr Muştafâ el-Bâz, 1418), 301; Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eṣ-Şeybânî, *el-Müsned* (b.y.: Cem'iyetu'l-Meknez, 1431/2010), 6/2982.

el-Medine (المدينة): Şehir anlamına gelen medine kelimesinin me-de-ne (مدن) veya dâ-ne (دان) fiillerinden türediği kaydedilmiştir. Bu fiillerden ilki kabul edilirse medine ikamet edilen ve yerleşilen bir yer anlamına gelmektedir.³⁴ İkinci fiil esas alınır ise fiilin başına mim (م) ilave edilerek itaat edilen yer manasında kullanılmıştır.³⁵ Şehirde otoriteye itaat edildiği için itaat yeri kastedilerek bu ismin verildiği belirtilmektedir.³⁶ Bu ismin hesaba çekilme yeri ve zamanı anlamı da vardır.³⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de "el-Medine" kelimesi genel ifadeyle şehir anlamında kullanıldığı gibi "Medine-i Münevvere"nin özel ismi olarak da kullanılmıştır.³⁸ Bu isim 17 yerde şehir anlamında, 4 yerde ise "Medine-i Münevvere"ye mahsus isim olarak yer almaktadır.³⁹ Kaynaklarda bu ismin "Yesrib" yerine özel isim olarak ne zamandan itibaren kullanıldığına dair kesin bilgi bulunmamaktadır.⁴⁰ "Medine" kelimesinin şehir anlamında genel veya Hz. Muhammed'in hicretten vefatına kadar yaşadığı şehrin özel ismi mi olduğu, kelimenin nekre veya marife kullanımından anlaşılmalıdır. "Medine" (مدينة) kelimesinin nekre olarak kullanımı bütün şehirler için; marife kullanımını olan el-Medine (المدينة) ile Medinetü'r-resûl kastedilmektedir.⁴¹ el-Medine, Ömer b. Şebbe'nin "Medine'nin on adet ismi vardır."⁴² rivayetinde zikredilen isimlerin ilkidir.⁴³

el-Beled (البلد): el-Beled kelimesi meskunu olan veya olmayan, imarlı ve imarsız alan ile, gökyüzünde küçük yıldızlar haricinde yıldız olmayan yer veya toprak ya da kabir anlamlarında kullanılmıştır. Çoğulu bilâd ve büldândır. Belde kelimesine yakın telaffuzlu el-bülde (البلدة) kelimesi ise iki kaş arasındaki boş alanın ismidir.⁴⁴ Küçük veya şehirler içerisinde öne çıkmış şehre beled denilmektedir. Ayette işaret edilen şehir; bazı dilciler ve müfessirler tarafından Mekke⁴⁵ olarak bildirilmiştir. Kurtubi ise Vasiti'den naklederek Hz. Peygamber'in hayatında ikamet ettiği, vefatından sonra da bereketlendirdiği bu şehrin Medine olduğunu kaydetmektedir.⁴⁶ Sahabenin beled kelimesini Rasûlullah ifadesi ile terkiplayerek "Beledü Rasûlullah" dediği kaydedilmiş ve Medine'nin bir ismi olarak bildirilmiştir.⁴⁷

Arzullah (أرض الله): Medine'nin isimlerinden kabul edilen "Allah'ın arzı" anlamına gelen bu isim Nisâ Süresi'nde geçmektedir.⁴⁸ Bazı müfessirler tarafından "Allah'ın arzı"ndan kastın Medine olduğu

³⁴ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 13/402.

³⁵ er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, s. 763.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 13/403.

³⁷ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 8/72.

³⁸ Şerefî, "Esmâü'l-Medine", 2/477.

³⁹ et-Tevbe, 9/101, 120; el-Ahzâb, 33/60; el-Münâfikûn, 63/8.

⁴⁰ Mustafa Sabri Küçükşacı, *Câbiliye'den Emevilerin Sonuna kadar Haremeyn* (İstanbul: Yıldız Yayıncılık, 2003), 210.

⁴¹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/26.

⁴² Ömer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 1/162. Rivayette yer alan on isim şunlardır: *el-Medine*, *Taybe*, *Tâbe*, *Tayyibe*, *el-Miskâne*, *el-Azrâ*, *el-Câbire*, *el-Mecbûre*, *el-Muhabbebe* ve *Mabbûbe*.

⁴³ İbnu'l-Fakîh'in kaydettiği *Medine'nin on adet ismi vardır* rivayetinde *Medine* ismi yer almamaktadır. Ayrıca zikredilen isim sayısı on değil, on ikidir. Rivayette yer alan isimler şunlardır: *Taybe*, *el-Bâkeze*, *el-Müneffije*, *el-Miskâne*, *el-Mübâreke*, *el-Mahfife*, *el-Muharrame*, *el-Azrâ*, *el-Müslime*, *el-Mukaddese*, *el-Şâfiye* ve *el-Merzûğa*. Bk. Ebû 'Abdullâh Aĥmed b. Muĥammed el-Hemedânî, *el-Büldân*, nşr. Yûsuf el-Hâdî (Beyrut: 'Alemlü'l-Kutub, 1416/1996), 80.

⁴⁴ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 8/42; İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 3/94.

⁴⁵ el-Beled 90/1; Ebû'l-Ĥaccâc Mucâhid b. Cebr el-Kureşî, *Tefsîru Mu'âbid*, nşr. Muĥammed Abdu's-Selâm Ebû'n-Nîl (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1410/1989), 729; el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 8/42; Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî, *Tefsîru Abdurrezzâk*, nşr. Maĥmûd Muĥammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1999), 3/427; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 3/94.

⁴⁶ Ebû Abdullâh Muĥammed b. Aĥmed el-Ĥazrecî, *el-Câmi' li-Ĥikâmi'l-Kur'ân*, nşr. Hişâm Semîr el-Buĥârî (Riyad: Dâru 'Alemlü'l-Kutub, 1423/2003), 20/60; es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/16.

⁴⁷ Şerefî, "Esmâü'l-Medine", 2/477.

⁴⁸ en-Nisâ, 4/97, es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/14.

kaydedilmiştir.⁴⁹ Müfessirler arasında “Arzullah” terkinin Medine’yi işaret ettiği hususunda ittifak bulunmamaktadır.⁵⁰ Hicret için Allah’ın geniş bir yeryüzüne ve pek çok beldeye sahip olduğu vurgulanmaktadır.⁵¹ “Arzullah” ismine anlam bakımından benzer bir isim de “hicret yurdu” mânasında kullanılan Arzu'l-Hicre’dir.⁵²

Beytu'r-Rasûl (بيت الرسول): Ev anlamında kullanılan beyt kelimesi bâ-te (بات) fiilinden türemiştir. Gecelemek anlamındaki fiilden kasıt gece uykusu olmayıp gecenin geçirildiği meskeni ifade etmektedir.⁵³ Somut anlamı yanı sıra soyut anlamıyla kabilesinde en şerefli insan için de⁵⁴ kullanılan beyt kelimesi, rasûl kelimesine izafe edilerek “Rasûl’ün evi” anlamında Medine’nin ismi kabul edilmiştir. Enfâl Sûresi’nde yer alan ilgili âyette evinden kelimesi müfessirlere göre “Medine” anlamına gelmektedir.⁵⁵

Dâr (دار): De-ve-ra (دور) kökünden türeyen dâr kelimesi ev, konak, hane, saray, kabile anlamlarında kullanılmıştır. İnsanların sürekli deveren ettiği yere “dâr” denilmektedir. Bununla birlikte duvara sahip olan, girilip çıkılan, aktif mekânlar ile bina ve arsaların toplandığı alana aynı isim kullanılır.⁵⁶ Râğib el-Isfehânî, etrafında duvar olması hasebiyle eve, daha geniş anlamıyla çevresi belirli şehir, bölge ve dünyaya dâr adı verildiğini zikretmektedir.⁵⁷ Bu isim Kur’ân-ı Kerim’de yer almaktadır. Ayette yer alan dâr (الدَّار) ⁵⁸ ifadesi yurt anlamında Medine’dir. Bu şehir Hz. Peygamber, muhacir ve ensar gibi en faziletli insanların yurdu kabul edilir. Dolayısıyla şehre “en hayırlıların yurdu” anlamında “Dârü'l-Ahyâr” ismi verilmiştir. Bu isme benzer bir kullanım “iyilerin yurdu” anlamında “Dârü'l-Ebrâr”dır. Benzer ifadelerin yer aldığı hadis-i şerifte beyan edilen “Dârü'l-Hicre” Medine’nin hicret yurdu olduğunu, “Dârü's-Sünne” Hz. Peygamber’in sünnetinin Medine’den yayıldığını, “Dârü's-Selâme” İslâm yurdu ile “Medine” kastedilmektedir.⁵⁹ Medine, İslâm fetihlerinin başlama noktası olması hasebiyle “Dârü'l-Feth” ismiyle zikretmektedir. Bu hususta bütün beldelerin kılıçla, Medine’nin ise Kur’ân’la fethedildiği hatırlatılır. Şehir bu meziyeti ile Hz. Peygamber’in övgüsünü kazanmıştır.⁶⁰ İmanın yayılma merkezi olan şehrin bir diğer ismi iman yurdu anlamında “Dârü'l-İman”dır.⁶¹

el-Îmân (الإيمان): el-Îmân ibaresi tasdik etmek ve güvenilir olmak anlamlarında kullanılmıştır.⁶² Kur’ân-ı Kerim’de Haşr Sûresi’nde⁶³ zikredilen “gönülden inanmış olanlar”la ilgili olarak, Medine’nin kendisinde imanin ortaya çıktığı, benzer mahiyette hadîs rivayetinde imanin Medine’den çıktığı ve yine kendisine döneceği yer olduğu zikredilmektedir.⁶⁴ Ayrıca hadis-i şerifte beyan edilen imanin merkezi anlamındaki

⁴⁹ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, nşr. ‘Abdullâh Maḥmûd Şehâte (Beyrut, 1423/2002), 1/402.

⁵⁰ Şerefi, “Esmâü'l-Medine”, 1/473.

⁵¹ Ebü'l-Kâsım Maḥmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Ḥakâiki Gavâmiidi’t-Tenzîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-‘Arabî, 1407), 4/117.

⁵² es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/15.

⁵³ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 3/23.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 2/ 15; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘Arûs*, 3/21.

⁵⁵ el-Enfâl, 8/5; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Câmi’u'l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi'l-Kur’ân*, nşr. Abdullâh b. ‘Abdilmuḥsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 11/36.

⁵⁶ el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luġa*, 14/09; İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 4/298.

⁵⁷ er-Râğib el-Isfehânî, *el-Mufredât*, 321.

⁵⁸ el-Haşr, 59/9.

⁵⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *el-Câmi’u'l-Müsnedü’s-Şahîhu'l-Muḥtaşar*, nşr. Muhammed Fu’âd ‘Abdulbâki (Riyad: Dâru's-Selâm, 1419), 540.

⁶⁰ el-Ḥavârizmî, *İsâretu't-Terğîb ve't-Teşvîk*, 304.

⁶¹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/18; Şerefi, “Esmâü'l-Medine”, 2/474.

⁶² el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luġa*, 15/368, 371.

⁶³ el-Haşr, 59/9.

⁶⁴ el-Buhârî, *el-Câmi’u'l-Müsnedü’s-Şahîhu'l-Muḥtaşar*, 1777.

“Kalbu'l-İman” ifadesi de Medine'nin ismi olarak zikredilmektedir.⁶⁵ Beğavî (ö. 516/1122) bu ayetin tefsirinde Medine şehrinin “İman yurdu” olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶ el-İmân ile aynı kökten gelen “el-Mü'mine” (المؤمنة) ismi de Medine'nin bir ismidir. Medine halkının mü'min olması; imanın oradan yayılmış olmasının yanı sıra fayda veren zarar vermeyen özellikleri, şehrin bolluk bereket taşınması ile tevazu gibi hasletlere sahip olması gereği mecazi anlamda “el-Mü'mine” denilmiş olacağı kaynaklarda yer almıştır.⁶⁷

Hasene (حسنة): Medine'nin “Hasene” ismi ha-su-ne (حسُن) veya ha-se-ne (حَسَن) kökünden türemiştir. Bedeni ve mekânsal güzellik ile cennet anlamlarına geldiği kaydedilmiştir.⁶⁸ Bazı tefsirlerde Nahl Sûresi'nde⁶⁹ geçen güzel bir yer anlamındaki “Hasene” kelimesi Medine'nin ismi olarak belirtilmiştir.⁷⁰

Müdhale Sıdkin (مدخل صدق): “Müdhale sıdkin”⁷¹, doğrulukla giriş anlamına gelmektedir. Müfessirlerin bazılarında göre İsrâ Sûresi'nde⁷² beyan edilen “müdhale sıdkin” ifadesinden kasıt Medine'dir. Aynı ayette yer alan “muhrace sıdkin” ise Mekke'dir. Tefsirlerde yer alan değerlendirmelerde hicret esnasında Rasûlullah'ın Mekke'den çıkışı “muhrace sıdkin”; Medine'ye girişi de “müdhale sıdkin” ile anlatılmaktadır.⁷³

2.3. Medine'nin Kaynaklarda Yer Alan Diğer İsimleri

Medine şehrinin kaynaklarda ulaşabildiğimiz isimleri dinî, coğrafi, fizikî ve mecazî vasıflarıyla dikkat çekicidir. 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret gereği yeni bir mekânla birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Zaman içerisinde şehrin birçok ismi olmuştur. Bu isimlerin her biri aşağıda kendi kategorisinde alfabetik sırayla yer almaktadır.

2.3.1. Medine'nin Dinî Motif İçerikli İsimleri

Arzu'l-Hicre (أرض الهجرة): Medine'nin “Hicret yurdu” ismi, “Medine İslâm'ın yurdudur” rivayetinde geçmektedir.⁷⁴ Bu isim Rasûlullah'ın ve ashabının Mekke'den Medine'ye göç etmesi hasebiyle verilmiştir.⁷⁵

el-Barre (البرّة), el-Berre (البرّة): Medine'nin “el-Barre” ve “el-Berre” isimleri be-ra-ra (برر) kökünden gelmektedir. İyilik, hayr anlamı yanı sıra kara parçası manalarında kullanılmıştır.⁷⁶ İçinde şüphe, yalan ve hıyanet barındırmayan, yer ayrıca dünyanın ve ahiretin en hayırlısına bu isim verilmiştir.⁷⁷ Arapların iyilik yapan kadına el-Bârre veya el-Berre ismiyle hitap ettiği zikredilmektedir. Medine'nin de kendi halkına ve bütün dünyaya iyilik yapması hasebiyle şehre bu isim verildiği kaydedilir.⁷⁸ Ayrıca, zikredilen isim bereketli Mekke'nin de isimlerinden biridir. Mekke zezemin merkezidir ve bu isim zezemin faydalarının

⁶⁵ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/23.

⁶⁶ el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muḥammed b. el-Ferrâ' el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, nşr. 'Abdurrezâk el-Mehdî (Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, 1420), 5/58.

⁶⁷ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/23.

⁶⁸ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3/143; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 4/182-183.

⁶⁹ en-Nahl, 16/41.

⁷⁰ et-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, 14/223; es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/18.

⁷¹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/25.

⁷² el-İsrâ, 17/80.

⁷³ Muḳâtil b. Suleymân, *et-Tefsîr*, 2/546; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm el-Ḳayravânî, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, nşr. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425/2004) 1/157; et-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 15, 54; Ebû Abdullâh Muḥammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Cayb* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 21/28.

⁷⁴ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Ersat*, nşr. Ṭârîk b. İvaḍullâh b. Muḥammed -Abdulmuḥsin b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 5/380.

⁷⁵ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/15; Şerefi, “Esmâü'l-Medine”, 1/473.

⁷⁶ el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 15/134.

⁷⁷ el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 15/135.

⁷⁸ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/15.

çokluğundan dolayı şehre verilmiştir.⁷⁹ Dolayısıyla Mekke ve Medine’de neşvü nema bulan iyilik ve güzellikler kutsal toprakları donattığı için “Berre” ismi Medine’nin hususi isimlerinden sayılmıştır.⁸⁰

el-Bâkiye (الباقية): Be-gı-ye (بقي) fiilinden türeyen “el-Bâkiye” ismi süreklilik ve kalıcılık anlamı taşıyan bekâ ile aynı kökten gelmektedir. Bekâ, fenâ (fâni) kelimesinin zıddıdır.⁸¹ Hadiste İslâm beldeleri içerisinde en son yıkılacak yerin Medine olacağı bildirilmiştir.⁸² İbnu'l-Faķih’in⁸³ kaydettiği “el-Bâkiye” ismine “Medine’nin İsimleri” başlıklı çalışmada rastlamadığımızı söyleyebiliriz. Kanaatimizce İslâm’ın merkezi sayılan Medine’nin daimi olması arzusuyla şehre bu isim verilmiştir.

Harem (الحرم), Haremu Rasûlullah (حَرَمُ رَسُولِ اللَّهِ), el-Muharrem (المحرّم): Harem kelimesi yasak, dokunulmaz anlamına gelmekte ve Hill (الحل) kelimesinin zıddı olarak kullanılmaktadır.⁸⁴ Şehrin dokunulmazlığını ve saygınlığını ifade eden harem kelimesi ile haram eş anlamlıdır. Bu kelime Hz. Peygamber tarafından sınırları çizilen Mekke ve Medine’nin çevresi için kullanılmaktadır. Harem adı verilen alanda zararlılar dışındaki canlılarının öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesi yasak/haram kılınmıştır.⁸⁵ Medine’nin haremi dağ ve harrelerle çizilmiştir. Doğu ve batı sınırları Vâkım, Vebere harreleri; güney ve kuzey sınırları ise Ayr ve Küçük Sevr dağları ile belirlenerek yaklaşık 22 km yarıçapındaki alan, alem isimli sınır işaretleri ile belirtilmiştir.⁸⁶ Hz. Peygamber, Mekke’nin Hz. İbrahim’in, Medine’nin ise kendi Harem’i olduğunu belirterek Medine’nin de Mekke gibi dokunulmazlığını beyan etmiştir.⁸⁷ Rasûlullah bu hususta “Medine emin bir Harem’dir.”⁸⁸ demektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, “Medine’nin halkını korkutanı, Allah da korkutsun.”⁸⁹ diyerek Medine şehrinin dokunulmazlığını teyit etmektedir. Medine’nin harem kılınması ile olarak, aynı kökten türeyen ve müstakilen kullanılan bir isim de “el-Muharreme” dir.⁹⁰

el-Hayre (الحيرة), el-Hayyire (الحَيِّرة), el-Muhtâre (المختارة): Hayrı çok olan anlamına gelen “el-Hayre” ve “el-Hayyire” Medine’nin isimlerindedir. Hayr (خير) şerrin zıddı olup her şeyin faziletisine bu isim verilmektedir.⁹¹ “el-Muhtâre” kelimesi ihtiyar etmek manasında dikkatli seçimi ifade etmektedir. Medine’nin hem Hz. Peygamber’in sağlığında ve vefatından sonra seçilmiş olması nedeniyle bu ismin verildiği kaydedilmektedir.⁹² Hz. Peygamber’in “Medine, Mekke’den hayırlıdır.”⁹³ beyanında yer alan hayr ismi üstünlük ifadesidir. Aynı anlam “Şayet bilselerdi Medine onlar için en hayırlıdır.”⁹⁴ hadisinde de yer almaktadır.

Karyetü'l-Ensâr (قرية الأنصار), Karyetü Rasulillah (قَرْيَةُ رَسُولِ اللَّهِ): Karye (قريّة) ve Kirye (قريّة) kelimeleri büyük şehir için kullanılmaktadır.⁹⁵ Suyun havuzda toplanmasına da karye denilmektedir.⁹⁶ Bu kelimenin

⁷⁹ ez-Zehranî, *Mu'cemu Esmâ-i Mekke*, 34.

⁸⁰ Şerefî, “Esmâü'l-Medine”, 1/473.

⁸¹ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/230.

⁸² Ebû 'Îsâ Muĥammed b. 'Îsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Heyet (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015, 5/135.

⁸³ İbnu'l-Faķih, *el-Büldân*, 80.

⁸⁴ Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3/28; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 5/29.

⁸⁵ el-Buĥârî, *el-Câmi' u'l-Muinedü's-Şaĥîhu'l-Muĥtaşar*, 3/20.

⁸⁶ Bozkurt - Küçükaşçı, "Medine", 28/311.

⁸⁷ Muslim, *es-Sahîh*, 3/618.

⁸⁸ el-Ĥavârizmî, *Îşâretu'l-Terġîb ve't-Teşvîk*, 307.

⁸⁹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/17-18.

⁹⁰ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/25.

⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/264.

⁹² es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/25.

⁹³ Ebû Abdullâh Muĥammed b. İsmâ'îl el-Buĥârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, nşr. Hâşim en-Nedvî (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/160.

⁹⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 5/1306.

⁹⁵ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/23.

çoğulu kurâ'dır. (قرى)⁹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de karye kelimesi tekil olarak otuz yedi; ikil kullanımla bir ve çoğul olarak "kurâ" şeklinde on sekiz yerde geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de "Ümmü'l-kurâ" (أم القرى)⁹⁸ terkihi iki kere zikredilmiştir. Bu isim Mekke'nin isimlerindedir.⁹⁹

Karye kelimesiyle başlayan "Karyetu'l-Ensâr", "Karyetü Rasulillah" şeklindeki her iki terkip de Medine'nin isimlerindedir. Arapların küçük ve büyük şehirlere karye ismi verdiği kaydedilmiştir.¹⁰⁰ Semhûdî'ye göre Medine, karyeden büyük yerleşim merkezidir. Hz. Peygamber'e yardımcı olan ensar, Kur'ân-ı Kerîm'de övülmüştür.¹⁰¹ "Ensarın şehri" terkihi ile de Medine kastedilerek "Karyetü'l-Ensâr" şehre isim olmuştur. "Allah, bu karyeyi şirkten korumuştur."¹⁰² hadisinde ifade edilen karye Medine'dir. Bu şehrin karye ifadeli diğer bir ismi "Karyetü Rasulillah"tır. Bu isim, deccal fitnesinin Medine'ye giremeyeceğinin beyan edildiği hadiste yer almaktadır.¹⁰³

el-Câbire (الجابرة), Cebâri (جبار), el-Cebbâre (الجبارة), el-Mecbûre (المجبورة): "Medine'nin on adet ismi vardır." hadisinde zikredilen isimlerden birisi "el-Câbire", diğeri "el-Mecbûre"dir.¹⁰⁴ Zikredilen isimlerin kökü ce-be-ra (جبر) fiili olup bir şeyin ıslahını zor kullanarak yaptırmayı ifade etmektedir.¹⁰⁵ Semhûdî, bu fiilden türeyen "el-Câbire", "Cebâri", "el-Cebbâre" ve "el-Mecbûre" isimlerinin şehrin adı olmasını Medine'nin diğer şehirleri de Müslüman olmaya mecbur bırakması ile açıklamıştır. Allah, peygamberini hem bu şehirde ikamet ettirmek hem de onun burada defnedilmesi yoluyla bu şehri ayrıcalıklı kılmıştır. Yine şehre verilen bereket hasebiyle buranın hususiyetinin olması, burada humma hastalığının yok edilmesi gibi özellikler şehrin "el-Mecbûre" isminin verilmiş sebebi olarak belirtilmektedir.¹⁰⁶

el-Merhûme (المرحومة): Medine'nin ra-hı-me (رحم) kökünden türeyen el-Merhûme ismi şefkat, incelik ve hassasiyet gösterilen yer anlamındadır.¹⁰⁷ Merhametlilerin en merhametlisi Allah'ın rahmetinin indiği mekân Semhûdî'ye göre Medine'dir. Hz. Peygamber'e de burada merhamet edilmesi şehrin bu isimle anılmasının sebebidir.¹⁰⁸ "el-Merhûme" ismi, Mekke'nin "Ümm-ü Rahım" ve "Ümmü Ruhm" isimlerine benzemektedir.¹⁰⁹ Şerefi'ye göre mezkûr benzer isimlerinin bu şehirlere verilmesi bu beldelerin rahmete mazhar olmaları hasebiyledir.¹¹⁰

el-Miskîne (المسكينة): Medine'nin bir diğer ismi yukarıda kaydettiğimiz "Medine'nin on adet ismi vardır..." hadisinde adı geçen el-"Miskine" 'dir.¹¹¹ Diğer bir hadiste de "Ey Miskîne!" hitabı ile yine Medine anlatılmaktadır.¹¹² Neden bu ismin konulduğu hakkında kesin bilgi olmadığı¹¹³ veya bahse konu ismin kök

⁹⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/340.

⁹⁷ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 5/203.

⁹⁸ el-En'âm, 6/96; eş-Şûrâ, 42/7.

⁹⁹ Ebû Sa'îd el-Ĥasen b. Yesâr el-Başrî, *Fedâ'ihu Mekke ve's-Sekenu Fihâ* (nşr. Sâmi Mekki el-'Âni) (Kuveyt: Mektebetu'l-Felâh, ts.),19; el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 8/426.

¹⁰⁰ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/23.

¹⁰¹ el-Enfâl, 8/72.

¹⁰² Ebû Ya'lâ Aĥmed b. Alî el-Mevsîlî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1438/2017), 5/157.

¹⁰³ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî, *el-Musannef*, nşr. Sa'd b. Nâsir eş-Şetrî (Riyad: Dâru Kunûzi İşbilyâ, 1436/2015), 21/329.

¹⁰⁴ Ömer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 1/162.

¹⁰⁵ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 6/116.

¹⁰⁶ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/24.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 12/230.

¹⁰⁸ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/26.

¹⁰⁹ el-Buĥârî, *eş-Şahîh*, 6/91; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/232.

¹¹⁰ Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 1/477.

¹¹¹ Ömer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 1/162.

¹¹² Ömer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 1/163.

anlamındaki boyun eğme ifadesiyle Medine'nin hususiyeti belirtilmiştir. “el-Miskîne” kelimesinin kökü se-ke-ne (سكن) fiili hareketsizliği, hareketin çekilmesini bildirmektedir.¹¹⁴ Yağmur veya rüzgârın durması, susmak, kızgınlığın gitmesi, ev, mesken, kirasız ev gibi anlamlar da kök anlamıyla uyumludur.¹¹⁵ Semhûdî, hudû ve huşû içerisinde olan mütevazi Medine halkının yurdu olduğu için bu ismin kullanıldığını kaydetmektedir.¹¹⁶

el-Muhabbe (المحبة), Mahbûbe (المحبوبة): el-Muhabbe ve Mahbûbe isminin kökü hab-be (حب) fiili, büyük küçük bitki veya bir şeyin çokluğu ayrıca sevgi anlamındadır. Hastalıktan arınmışlık ifadesi ihbâb (الإحباب) da aynı kökten gelmektedir.¹¹⁷ Hz. Peygamber'in Medine sevgisi ile insanların peygambere olan sevgisini yansıtan “el-Muhabbe” ve bu ismin benzerleri “el-Muhabbebe” ve “el-Mahbûbe” Medine'nin isimlerindedir. Zikri geçen bu isimlerle aynı isim kökünden gelen *dost* anlamında “el-Habîbe” (الحبيبة) ismi de Medine'ye verilmiştir. Mezkûr isimler Hz. Peygamber'in “Ey Allâh'ım Mekke'yi sevdiğimiz kadar veya daha fazla Medine'yi bize sevdiniz.”¹¹⁸ duasının tezahürü gibidir.¹¹⁹

el-Mahfûfe (المحفوفة): “el-Mahfûfe” sardı, çevreledi anlamında haf-fe (حف) fiilinden türemiştir.¹²⁰ “Gökteki meleklerin ve hayırların Medine'yi kuşatması, korku ve endişelerden muhafaza etmesi; ayrıca melekler tarafından deccâl fitnesi ve tâun hastalığından korunması” gereği Medine'ye bu isim verilmiştir.¹²¹ Ayrıca “Mekke ve Medine meleklerle çevrilidir ve her tünelin ucunda bir melek durmaktadır.” Bu yüzden deccâl fitnesi ve tâun hastalığı asla oraya giremez.”¹²² hadisiyle bu durum teyit edilmektedir.

el-Mahfûza (المحفوزة): Medine şehrinin korunmuşluğunu ifade eden bir diğer ismi “el-Mahfûza”dır. Kelimenin kökü hıfz (حفظ), unutmamanın zıddıdır.¹²³ Korumak, muhafaza etmek, savunmak anlamlarına gelen bu isim, “el-Mahfûfe” isminde zikredildiği gibi Medine'nin muhtelif felaketlerden korunduğunu vurgulamaktadır.¹²⁴

el-Mahrûse (المحروسة): el-Mahrûse korumak, himaye etmek anlamında ha-ri-se (حرس) kökünden gelmektedir.¹²⁵ “el-Mahrûse” ismi “Medine, melekler tarafından kuşatılmış ve onun her tünelinin başında onu koruyan bir melek vardır.” hadisinde yer almaktadır.¹²⁶ Medine'nin “korunan” anlamındaki “el-Mahrûse” tanımlamasının müstakil bir isim olduğu kaydedilmiştir.¹²⁷

el-Mekîne (المكينة): el-Mekîne ismi me-kü-ne (م ك ن) fiil kökünden türemiştir. Güçlü olma, sağlam, muhkem, itibarlı¹²⁸ anlamlarına gelen bu fiilden türeyen mekîn (مكن) kelimesi “padişah ve vali yanında

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 13/218.

¹¹⁴ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/312.

¹¹⁵ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/313.

¹¹⁶ es-Semhûdî, *Vefâ'u'l-Vefâ*, 1/26.

¹¹⁷ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 1/292-293.

¹¹⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 1/9.

¹¹⁹ Şerefî, “Esmâü'l-Medine”, 1/476.

¹²⁰ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3/30.

¹²¹ es-Semhûdî, *Vefâ'u'l-Vefâ*, 1/25.

¹²² Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Müsned*, 4/830.

¹²³ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3/198.

¹²⁴ es-Semhûdî, *Vefâ'u'l-Vefâ*, 1/25.

¹²⁵ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 6/48.

¹²⁶ Ebû Sa'îd el-Mufaddâl b. Muĥammed el-Muĥri' el-Cenedî, *Fedâ'ilu'l-Medine*, nşr. Muĥammed Muĥî' el-Ĥâfız, Gazve Bedîr (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1407), 23.

¹²⁷ es-Semhûdî, *Vefâ'u'l-Vefâ*, 1/25.

¹²⁸ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/387.

rütbe ve menzilet sahibi olan kimse ayrıca vakar ve temkin sahibi ile sakin, mütemekkin, mutut ve mukarrer olan” için kullanılmaktadır.¹²⁹

Semhûdî'ye göre bu isim şehrin Allâh katındaki mekânı ve makamı hasebiyle Medine'ye verilmiştir.¹³⁰

el-Mukaddese (المقدسة): el-Mukaddese Medine'nin bir ismidir. Ka-de-se (قدس) fiil kökünden türeyen “el-Mukaddese” ismi Allah'ı tenzih etmek, eksik ve çirkinlikten beri olmak anlamlarını taşımaktadır.¹³¹ Şehir şirkten ve diğer pisliklerden arındırılmıştır. Burada günah ve hatalardan temizlendiği için bu isim Medine'ye verilmiştir.¹³² Mekke ve Kudüs'e aynı adlandırmanın yapılması, yerin mübâreklığı ile ilgilidir.¹³³ Aynı kökten gelen “Kâdis” kaynaklarda hem Kâbe¹³⁴ hem de Mekke'nin ismi olarak yer almaktadır.¹³⁵

el-Mübâreke (المباركة): el-Mübârek isminin kökü olan be-ra-ke (برك) fiili devenin dizlerini ve göğsünü yere indirip, çökmesi için kullanılmaktadır. Ayrıca suyun biriktiği çukur ve havuz ile sabit ve mukim olmak anlamlarına gelmektedir.¹³⁶ Aynı kökten gelen bârake (بارك) fiili ise tebrik etmek, bolluk ve bereket dilemek için kullanılmıştır.¹³⁷ Bereketliliği ifade eden ve Medine şehrinin bir adı olan “el-Mübârek” kelimesi “Ey Allâhım! Medine'ye Mekke'ye verdiğin bereketin iki katını ver.” hadisinde de geçmektedir.¹³⁸

Mübevveü'l-Helâl ve'l-Harâm (مُبَوَّأُ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ): “Mübevveü” ibaresi tebevü (التبوء) kelimesiyle irtibatlı olarak, istikrar bulmak ve yerleşmek anlamlarında kullanılmaktadır. “Mübevveü'l-Helâl ve'l-Harâm” ismi et-Taberânî'nin hadisinde geçmektedir.¹³⁹ Medine'ye verilen bu ismin helâl ve harâm hükümlerinin yerleştiği mekân olması gereği verildiği kaydedilmiştir.¹⁴⁰

Mübeyyinü'l-Helâl ve'l-Harâm (مبين الحلال والحرام): Medine'nin dinî mesaj içerikli bir ismi de “Mübeyyinü'l-Helâl ve'l-Harâm”dır. Mübeyyin ismi beyyene (بَيَّنَّ) fiilinin ismi faili olarak beyan eden, açıklayan¹⁴¹ mânasına gelmekte ve helâl ve harâm hükümlerinin Medine'de beyan edilmeye başladığını anlatmaktadır.¹⁴² Bu isim yukarıda zikri geçen “Mübevveü'l-Helâl ve'l-Harâm” ismine benzer mahiyettedir.

Mühâceru Resûlillah (مُهَاجِرُ رَسُولِ اللَّهِ): İsim terkinde yer alan göç edilen yere işaret eden mühâcer ismi he-ce-ra (هَجَرَ) fiilinin mufâale babında terk etmek, hicret etmek manalarındaki hâ-ce-ra (هَاجَرَ) fiilinden türemiştir.¹⁴³

Hz. Peygamber'in bir hadisinde "Medine, benim hicret yurdum ve yeryüzündeki yatağımdır." demektedir.¹⁴⁴ Nakilde yer alan “mühâcer” ifadesi Hz. Peygamber'e izafe edilerek Medine'nin ismi olarak anılmıştır.¹⁴⁵

¹²⁹ James, W. “Mekîn”, Redhouse, *Müntehabât-ı Luğât-i Osmâniyye* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016), 258.

¹³⁰ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/28.

¹³¹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/73; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğa*, 8/304.

¹³² es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1, 27.

¹³³ Kur'an Yolu (Erişim 17 Mart 2024), İsrâ, 17/1; Arîk, Ömer, “Esmâü'l-Mekke” *Mensuatü Mekketel-Mükerrime ve'l-Medineti'l-Münevvere* (Londra: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 1428/2007), 502.

¹³⁴ Ebû 'Ubeyd 'Abdullâh b. Abdil'azîz el-Endelusî, *Mu'cemu Me'sta'ceme min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi* (Beirut: Âlemu'l-Kutub, 1403), 1/ 270.

¹³⁵ Ebû 't-Tîb Muhammed b. Aḥmed b. 'Alî el-Fâsî, *Şifâu'l-Ġarâm bi Aḥbâri'l-Beledi'l-Ġarâm* (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 1/65.

¹³⁶ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/367; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğa*, 10/129.

¹³⁷ İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 10/395.

¹³⁸ el-Buḥârî, *es-Sahîh*, 3/23; es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/24.

¹³⁹ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Ersat*, 5/380.

¹⁴⁰ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/24.

¹⁴¹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 8/380; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğa*, 15/355.

¹⁴² es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/24.

¹⁴³ el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğa*, 6/29.

el-Müslime (المسلمة): İslâm, Allah'a boyun eğmek ve ona yönelmek anlamına gelmektedir. İslâm kelimesinden türeyen ve Allah'ın emrine teslim olup, Allah'a ibadette samimi davranan kimseye Müslim denilmektedir.¹⁴⁶ Medine halkı da Allah'a itaatiyle öne çıkmaktadır. Zira bu şehir kılıç ve oklarla yani savaşla değil gönüllülükle İslâm'a girmiştir.¹⁴⁷ Şehirler sakinlerinin dini uygulamaları nedeniyle belirli bir dini kimlik taşıyabilir. İslam müntesiplerinin isminin "Müslüman" olması gibi İslam değerlerine sahip çıkan şehir halkına nispeten "el-Müslime" ismi mecazen Medine'ye verilmiştir. Ayrıca, Medine'nin İslâm kelimesiyle terkiplenmiş diğer ismi olan "İslâm'ın kubbesi" anlamındaki Kubbetül-İslâm adlandırılması hadiste yer almaktadır.¹⁴⁸

Tâbe (طابة), Tâib (طائب), Taybe (طيبة), Tayyibe (طيبة), El-Mutayyibe (المطيبة): Hoş, güzel veya helal oldu anlamına gelen tâ-be (طاب) fiilinden türeyen "Tâbe" Medine'nin bir ismidir.¹⁴⁹ Allah, "Medine'yi Tâbe diye isimlendirmiştir."¹⁵⁰ Hadîs-i şerifte adı geçen Tâbe'nin benzer anlamlı diğer kullanımları da "Tâib", "Taybe", "Tayyibe" ve "el-Mutayyibe"dir.

Semhûdî'nin tarifine göre Tâbe şirk ve şirkin sebep olduğu pisliklerden arınmış, kendisi ve kokusu güzel, insanın bedenine ve ruhuna iyi gelen demektir. Medine'nin her işi de Tâbe ismi gibi temiz ve hoştur.¹⁵¹ Bol yağmurla sulanan topraklara sahip Medine'nin rüzgarı ve toprağı güzeldir. Hoş kokulu rüzgâr orada eser ve yağmur yağınca oluşan koku müthiştir.¹⁵² "Taybe" ve "Taybe'l-Kübrâ" isimleri Mekke'nin de ismidir.¹⁵³

2.3.2. Medine'nin Fizikî ve Coğrafi Hususiyetini Vurgulayan İsimleri

el-Arûz (العروض): Medine'nin fiziki özelliklerini hatırlatan isimlerden birisi "el-Arûz"dur. Bu isim çukurluğa verildiği gibi dağın yanında bulunan yol için kullanılmıştır.¹⁵⁴ "el-Arûz" isminin Medine şehri için kullanılma sebebi, yüksek Necid şehirleri yanında vadide, geniş bir düzlüğe kurulması olabilir.¹⁵⁵ "el-Arûz" Mekke'nin de isimlerinden biridir. Mekke, Tâif ve ikisinin etrafı için bu ad kullanılmaktadır.¹⁵⁶

el-Âsime (العاصمة): A-sı-me (عصم) fiilinden türeyen Âsime kelimesi önlemek, korumak anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁷ Medine için kullanılmıştır. ¹⁵⁸ Semhûdî'ye göre Medine için kullanılması muhacirlerin müşriklerden korunması sebebiyledir. Diğer taraftan bu isim başşehir anlamına gelen Âsime¹⁵⁹ kelimesiyle uyumludur. Merkezîyet ifade eden bu adlandırmanın "el-Âsimate'l-Mukaddese" şeklinde sıfatlı kullanımı ise Suudi döneminde Mekke'ye verilmiştir.¹⁶⁰

¹⁴⁴ Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed eş-Şâmî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, nşr. Ḥamdî b. Abdulmecîd es-Selefi (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1983), 20/205.

¹⁴⁵ Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/477.

¹⁴⁶ el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 12/312.

¹⁴⁷ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/2.

¹⁴⁸ eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 5/380.

¹⁴⁹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 7/461.

¹⁵⁰ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, 5/94.

¹⁵¹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/20.

¹⁵² el-Ya'kûbî, Aḥmed b. İshâk el-Ya'kûbî, *el-Büldân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 151.

¹⁵³ Arîk, "Esmâü'l-Mekke", 500.

¹⁵⁴ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 1/ 275; Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/475.

¹⁵⁵ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/21.

¹⁵⁶ Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 4/112.

¹⁵⁷ el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 2/34.

¹⁵⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 17/ 485.

¹⁵⁹ Serdar Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 574.

¹⁶⁰ Abdullah Muhammed el-Ebah ez-Zehranî, *Mu'cemu Esmâ-i Mekke* (Mekke: 1431), 109.

el-Bahre (البحرة), el-Behîre (الْبَحِيرَة), el-Buheyre (الْبُحَيْرَة):

Bahr (بَحْر); deniz, büyük su, derya, çok ve geniş su veya okyanus anlamlarında kullanılmaktadır. Çoğul kullanımı bihâr (بِحَار), buhûr (بُحُور) ve ebhur'dur. (أَبْحُر) ¹⁶¹Toprak ve şehir anlamına gelen Bahre (البحرة) sözcüğü, geniş bir araziye sahip olan Peygamber'in şehri Medine için de isim olmuştur. ¹⁶²

el-Belât (البلاط): Taş döşeli yere; yeri, taş ile döşemeye ayrıca yerin düzleştirilmesine ve çorak araziye belât adı verilmektedir. ¹⁶³ Medine'nin taşlı döşeli birçok yerinin bulunması hasebiyle "Belât" ismini aldığı zikredilmektedir. ¹⁶⁴ Mescid-i Nebevî ile Attarın çarşının bulunduğu alan da bu isimle anılmıştır. ¹⁶⁵ Belât, hususen ilk defa Mescid-i Nebevî'nin etrafına yapılan Medine'deki tarihî yapılarından biri olarak zikredilmekte ve burada küttâb ve nessahların çalıştığı belirtilmektedir. ¹⁶⁶

Cezîretü'l-Arab (جزيرة العرب): dört tarafı su kaplı veya yalnız bir darboğaz vasıtasıyla karaya bitişik olan yer parçasına veya adaya cezîre denir. Cezîre denizde, suyun çekilmesiyle açığa çıkan veya sel altında kalmayan kara parçasıdır. Arab yarımadası da sınırları, Fars Körfezi ve Sudan Denizi tarafından iki yanında çevrelenmiş olduğundan "ada" olarak adlandırılmıştır. Kuzey tarafını Dicle ve Fırat nehirleri çevrelemektedir. ¹⁶⁷ Medine için kullanılan isimlerden birisi "Cezîretü'l-Arab"tır. Hz. Peygamber'in "Müşrikleri Cezîretü'l-Arab'dan çıkartınız." ¹⁶⁸ talimatı ile "Allâh, bu Cezîre'yi şirkten temizledi." ¹⁶⁹ cümlesindeki Cezîre ifadesiyle Medine kastedilmektedir. ¹⁷⁰

el-Hezra (الهدراء): Farklı anlamlara sahip el-Hezra kelimesinin kökü he-ze-ra (هذر) fiili çok konuştu anlamındadır, burada kastedilen dikkate alınmayan, gereksiz ve anlaşılmayan konuşmadır. ¹⁷¹ Ayrıca Hezra kelimesi çok sıcak gün için kullanılmaktadır. ¹⁷² "el-Hezra", Medine'nin bir ismi olarak kaydedilmiştir. ¹⁷³ Şerefi, "Hezra" ismiyle şehrin sıcaklığına atıf yapılmış olabileceğini kaydetmektedir. ¹⁷⁴ Ayrıca su yüklü develerin çıkardığı sesin çağrışımı da Hezra isminin kullanılma sebebi sayılmıştır. Bununla birlikte "el-Hezra" benzer bir söyleyişle "el-Hedra" (الهدراء) da okunabilir. ¹⁷⁵

en-Nahr (النهر), en-Necr (النجر): Boğazlamak, kesmek, katletmek, anlamlarına gelen ne-ha-ra (نَحْر) fiili sıcak olmak anlamı da taşımaktadır. ¹⁷⁶ Medine'nin "en-Nahr" ismi aynı kökten türemiştir. Şerefi'ye göre "en-Nahr" ismi şehre sıcaklığı nedeniyle verilmiştir. Zira Medine ve Mekke sıcak iklime sahiptir. Diğer taraftan "en-Nahr" Mekke'nin de ismidir. ¹⁷⁷ Semhûdî, en-Nahr kelimesinin "bir şeyin aslı" anlamını dile

¹⁶¹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3/220; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 4/44.

¹⁶² es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/16.

¹⁶³ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 7/432; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 13/238.

¹⁶⁴ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/16.

¹⁶⁵ eş-Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/473.

¹⁶⁶ İmâd Tâhir, "el-Belât", *Mevsuatu Mekketel-Mükerreme ve'l-Medineti'l-Münevvere*. (Londra: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 1428/2007), 5/151.

¹⁶⁷ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 7/304; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 10/319.

¹⁶⁸ Abdurrezzâk, *el-Muṣannef*, 5/154; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, 1/2016.

¹⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 4/134.

¹⁷⁰ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/17.

¹⁷¹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 4/39; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luğâ*, 6/211.

¹⁷² Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheyli, *er-Rand'ul-Unf fî Şerhi's-Sireti'n-Nebevyye* (Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, 1412), 4/292.

¹⁷³ ez-Zerkeşî, *İ'lâmu's-Sâcid*, 234.

¹⁷⁴ eş-Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/473.

¹⁷⁵ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/29.

¹⁷⁶ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3/210.

¹⁷⁷ Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/478.

getirerek iki şehrin de İslâm şehirlerinin esas şehirleri olarak onlara bu ismin konulduğunu belirtmektedir.¹⁷⁸ “en-Nahr” a benzer bir isim “en-Necr” (النَّجْر) de aynı anlamda Medine’nin isimlerinden sayılmaktadır.¹⁷⁹

es-Selika (السَّلَاة): Se-le-ga (سَلَق) kökünden türeyen ve dümdüz yer anlamına gelen kelimenin diğer anlamı yumurtayı ateşte pişirmektir.¹⁸⁰ Semhûdî “es-Selika” isminin Medine’ye verilme sebepleri arasında Medine’nin saha genişliğinin fazlalığı ve dağlarına uzak olmasını kaydetmiştir. Şerefi’ye göre hava sıcaklığının yüksek olması ve humma hastalığının çok görülmesi “es-Selika” isminin verilmesinin nedenleri arasındadır.¹⁸¹

Tıbâbâ (طَبَابَا), Zebâbâ (طَبَابَا): “Tıbâbâ” Medine’nin bir ismidir.¹⁸² Semhûdî “Zebâbâ” ismini zikretmektedir.¹⁸³ Zikri geçen isimlerde telaffuz yakınlığı bulunmaktadır. Yâkût, ismi kaydetmekte birlikte anlamından bahsetmemektedir. Semhûdî; Tıbâbâ’yı düz alan Zebâbâ’yı ise hummaya yakalanmak olarak değerlendirmektedir.¹⁸⁴

Yended (يَنْدَد), Yender (يَنْدَر), Tended (تَنْدَد), Tender (تَنْدَر): Yended bir koku çeşidi olan amber veya yüksek tepe anlamında “nedd” kelimesinden türemiş, Yended kelimesinin son harfi ra (ر) ile okunarak “Yender” ismi şehrin adı olmuştur. Bu isim “Medine'nin on tane ismi vardır...” hadisinin yer aldığı kaynaklarda “Yender” veya “Yended”, “Tended”, “Tender” veya “Neyder” olarak kaydedilmiştir.¹⁸⁵

Zâtü'l-Hırâr (ذَاتُ الْحَرَارِ), Zâtü'l-Hucer (ذَاتُ الْحُجَرِ), Zâtü'n-Nahl (ذَاتُ النَّحْلِ): Zât (ذَات) kelimesi, müennes sahiplik ifadesi olup şehrin çoğunlukla sahip olduğu özellikler vurgulanmıştır. Semhûdî’ye göre “Medine, sıcaklığı veya harre alanlarının çok olması nedeniyle “Zâtü'l-Hırâr” yani harreli ismiyle nitelenmiş olmalıdır”.¹⁸⁶

Sahiplik ifade eden ikinci isim “Zâtü'l-Hucer” ise içinde hücre adıyla anılan evdeki odalar için kullanılmaktadır. Medine’ye de bu anlamda hücrelere sahip olduğu için bu ismin verildiği zikredilmiştir.¹⁸⁷ Bahse konu hücrelerin sıradan odalar olmadığı Semhûdî’nin “Zâtü'l-Hucer” ismini izah ederken aktardığı şüirden açıkça görülmektedir. Zira beyitte “annelerin ev sahipliği yaptığı hücrelerden” bahsetmektedir.¹⁸⁸ Burada “odalar” manasındaki “hucurât” (إِلَى حَجَرَات) ifadesinin Hucurât Suresi’nde¹⁸⁹ beyan edilen odalar olduğu “annelerimiz” (أُمَّنَا) ifadesinden anlaşılmaktadır. “Annelerimiz” den kastedilen ise bir başka ayette “eşleri de onların anneleridir” (وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ)¹⁹⁰ şeklinde beyan edilen Hz. Peygamber’in eşleridir ve onlar oda sahipleridir.¹⁹¹ Ayrıca şehrin giriş yolu taşlık olduğu için “Zâtü'l-Hacer” olarak da adlandırılmıştır.¹⁹²

¹⁷⁸ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/29.

¹⁷⁹ Şerefi, “Esmâü'l-Medine”, 2/ 478; Taşkendi, 504.

¹⁸⁰ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/19.

¹⁸¹ Şerefi, “Esmâü'l-Medine”, 2/ 477.

¹⁸² Yâkût el-Ĥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5/83.

¹⁸³ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/21.

¹⁸⁴ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/21.

¹⁸⁵ Ömer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 1/104; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 7/516; es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/30.

¹⁸⁶ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/19.

¹⁸⁷ Şerefi, “Esmâü'l-Medine”, 2/477.

¹⁸⁸ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/19.

¹⁸⁹ el-Hucurât, 49/4; Muḳâtil b. Suleymân, *et-Tefsîr*, 4/91.

¹⁹⁰ el-Ahzâb, 33/6.

¹⁹¹ Muḳâtil b. Suleymân, *et-Tefsîr*, 3/474; el-Ḳurtubî, *Aḥkâmu'l-Ḳur'ân*, 14/122.

¹⁹² Küçükköy, 42.

Medine'nin zirai imkanları, hurma alanlarının çokluğu ve sayısı 130'dan fazla olduğu kaydedilen hurma çeşitliliği de şehrin ismini "Zâtü'n-Nahl" yani Hurmalıklı kılmıştır.¹⁹³

2.3.3. Medine'nin Soyut veya Mecazî Manâlı İsimleri

Şehir isimlerinde, şehri temsil eden manevi veya sembol değerlere ait izler görülebilmektedir. İslâm'ın ilk başkenti Medine'nin de soyut veya mecazî anlamlı isimleri aşağıda açıklanmıştır.

el-Azrâ (العذراء), **el-Arrâ** (العرءاء), **el-Ğarrâ** (الغراء): Medine'nin birbirine anlam itibariyle benzeyen "el-Azrâ", "el-Arrâ" ve "el-Ğarrâ" isimleri şehrin güzelliği, ayak basılmamışlığı ile eskimemiş olmasına dikkat çekmektedir. Şehrin geniş kumlu topraklarının el değmemiş olması "el-Azrâ" ifadesiyle tanımlanmıştır.¹⁹⁴ Rasûlullah'ın şehrinin, şehrin aşağılanmaması ve adaletsiz biri tarafından yönetilmemesi nedeniyle böyle anıldığı kaydedilmektedir.¹⁹⁵ Mekke'nin de bir ismi "el-Azrâ" dır.¹⁹⁶ "el-Azrâ" ile aynı anlamdaki "el-Arrâ"¹⁹⁷ kelimesi genç ve bakire bir kız anlamında kullanılmaktadır.¹⁹⁸ Medine'nin diğer bir ismi "Ğarrâ"dır. Bitkilerin güzelliği ile hoş kokusu veya sıcak bir gün Ğarrâ ismiyle tanımlandığı gibi güzel bir kadın, güzel bir mekân da bu isimle tarif edilmiştir. Beyazlık ve parlaklık ile şeref sahibi ve soylu olma bu ismin anlamlarındandır.¹⁹⁹ Medine de diğer beldelerden farklı olan güzelliği ve hoşluğundan kaynaklanan farklılığı nedeniyle "Ğarrâ" ismiyle de bilinmektedir.²⁰⁰ Medine, lügatlerde birbirine yakın anlamlı iki isim olan "el-Ğarrâ" ve "el-Azrâ"nın anlam içeriklerine benzetilmiştir.²⁰¹ Düşmanlar için girilmesi güç ve zor olan Medine de korunduğu için benzetme ile mezkûr isimlerle anılmaktadır.²⁰²

el-Cünne (الجنة), **el-Cünnetü'l-Hasîne** (الجنة الحصينة): el-Cünne kelimesi sığınak, korunak, barınak, kalkan ve siper anlamlarına gelmektedir.²⁰³ Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı'nda Medine'yi işaret ederek "Ben sağlam bir zırhın içindeyim, bırakınız buraya girsinler onlarla savaşalım."²⁰⁴ dediği nakledilmiştir. Ayrıca, zikredilen bir hadiste zırhın Medine olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.²⁰⁵

Ekkâletü'l-Büldân (أكالة البلدان), **Ekkâletü'l-Kurâ** (أكالة القرى): Yemek yemek, tüketmek, zenginleşmek anlamlarında kullanılan e-ke-le (أكل) fiilinden²⁰⁶ türeyen "Ekkâle" (أكالة) kelimesi, beldeler ve köyler kelimelerine izafe edilerek beldeleri veya köyleri yiyen anlamında kullanılmıştır.²⁰⁷ Medine'nin diğer şehirler arasında farklılığını ve üstünlüğünü ifade eden "Ekkâletü'l-Büldân" ve "Ekkâletü'l-Kurâ" isimleri birbirine benzemektedir. Semhûdî'ye göre bahse konu isimlerin Medine'ye isim olarak verilmesi, Medine'nin diğer bölgeler üzerinde hâkim olması nedeniyledir. Zira diğer şehirlerin fethi, Medine ile gerçekleştirilmiştir. Medine şehri, tabiri câizse diğer şehirleri fethederek ortadan kaldırmıştır.²⁰⁸ Çünkü, Hz. Peygamber Medine'ye hicretle emrolunmuş, akabinde Medine'de başlayan süreçte diğer şehirlerin fetihleri

¹⁹³ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/63; Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/475.

¹⁹⁴ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 2/95.

¹⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 4/78, 553.

¹⁹⁶ el-Fâsî, *Şifâu'l-Ğarâm*, 1/65.

¹⁹⁷ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 1/77.

¹⁹⁸ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/21.

¹⁹⁹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/22.

²⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 5/21.

²⁰¹ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 1/77; İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 4/78.

²⁰² es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/22.

²⁰³ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 6/20-22; İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 13/94.

²⁰⁴ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/17.

²⁰⁵ Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Müsned*, 5/2228.

²⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 11/20-21.

²⁰⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, 20/73.

²⁰⁸ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/15.

gerçekleştirilmiştir.²⁰⁹ Hadis-i şerifte bildirildiğine göre, Hz. Peygamber'in "karyeleri ortadan kaldıran karye ile emrolundum." sözüyle Yesrib yani Medine'yi kastettiği nakledilmektedir.²¹⁰

el-Fâdiha (الفاصحة): ismin kökü fe-da-ha (فصح) fiili hurmanın kızarmaya başlaması ya da deve ve güvercinin karışık renklerinden bir renginin çirkin olması yanı sıra gizliliğin ortaya çıkması anlamına gelmektedir.²¹¹ Pislüğün giderilmesi, temizliğin ortaya çıkarılması için kullanılan bu kelime Medine'nin özelliği ile kıyaslanmıştır. Bu anlayışla Medine'de bulunan bir insan içerisinde kötü bir inanç barındırmaz, eğer barındırırsa mutlaka ortaya çıkacaktır. Kötülüklerin açığa çıkıp temizlenmesi başka beldelede görülmeyen bir özelliktir.²¹²

el-Kâsime (القاصمة): Medine'nin ka-sa-me (قاصم) kökünden gelen "el-Kâsime" ismi yok etmek, kırmak manalarına gelmektedir. "Kasamallâhü zahrahu" (قَصَمَ اللهُ ظَهْرَهُ) ifadesi Allah belini kırdı anlamında kullanılmakta ve öldürücü gücü vurgulamaktadır.²¹³ Bu isim şehre kötülük yapmak isteyenleri ve oraya yönelen bütün azgınları kasıp kavurur anlamında kullanılmıştır. Eğer Medine'yi yok etmek isteyen olursa Allah ona izin vermeyecektir.²¹⁴

eş-Şafiye (الشافية): Sözlükte, şe-fi-ye (شفي) fiilinden türeyen şifa (الشِّفَاءُ) kelimesi hastalığın giderilmesi²¹⁵ anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber, Medine'nin toprağının her türlü derdin devası olduğunu bildirdiği için "eş-Şafiye" ismi Medine'ye verilmiştir. "Mezkûr topraklarda cüzzamdan Allâh'ın izniyle şifa bulan kişilere rastlandığı gibi Medine hurmalarından şifa bekleyenler de bilinmektedir. Yakınlarda bulunan Su'ayb adı verilen yerin toprağının hummaya şifa olması nedeniyle" de şehre "eş-Şafiye" ismi verilmiştir".²¹⁶

el-Merzûka (المرزوقة): Merzûka ismi rızıklanmak, yiyecek kazanmak anlamında ra-ze-ga (رزق) fiil kökünden türemiş, nasipli, mutlu manalarında kullanılmıştır.²¹⁷ "el-Merzûka", Medine'nin Yakut el-Hamevî'nin Mu'cem'inde zikredilen isimlerdendir.²¹⁸ Semhûdî, bu ismin Allah'ın, orayı rızıklandırmasından dolayı Medine'ye isim olarak verildiğini kaydetmektedir. Medine ahalisinin maddî manevî her açıdan rızıklandırılmış olması hasebiyle ona bu ismin verildiği düşünülmüştür.²¹⁹ Hz. Peygamber'in "Her kim; Medine'yi beğenmeyerek terk ederse Allah o kimseden daha hayırlısını Medine'ye kısmet eder." şeklindeki beyanı da Medine halkının özel olarak rızıklandırıldığını anlatmaktadır.²²⁰ Mekte de Hz. İbrâhim'in duasıyla, beldenin farklı kaynaklardan "çeşitli ürünlerle rızıklandırılması"²²¹ hasebiyle "el-beldetü'l-Merzûka" olarak tanınmıştır.²²²

Madce'u Resulillah (مضع رسول الله): "Madce'u Resulillah" tabirinin yatacak yer, yatak anlamına gelen Madce' kelimesi, uyudu, yanı üzere yattı anlamına gelen da-ce-a (ضجع) fiilinden türemiştir.²²³ "Allah

²⁰⁹ Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/477.

²¹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 887; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned*, 3/987.

²¹¹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3/108.

²¹² es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/22.

²¹³ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 8/297.

²¹⁴ İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 10/160; es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/22.

²¹⁵ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 6/290.

²¹⁶ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/20.

²¹⁷ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/89; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, 8/326.

²¹⁸ Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5/83.

²¹⁹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/26.

²²⁰ Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/477.

²²¹ el-Bakara, 2/126.

²²² Şerefi, "Esmâü'l-Medine", 2/479.

²²³ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 1/212.

Rasûlü'nün yatağı anlamına gelen bu terkinin kaynağı Hz. Peygamber'in "Medine benim hicret yurdum ve yeryüzündeki yatağımdır." beyanıdır.²²⁴

el-Mekar (المَكَرَ): Medine'nin bir ismi, yerleşmek, yaşadığı, karar verdi anlamlarına gelen karra (قَرَّ) fiilinden türeyen, devamlı yerleşim mekânı manasında kullanılan "el-Mekar"dır. Aynı kökten gelen içi su dolu büyük havuza mekar (المَكْرَة) adı verilmektedir.²²⁵ "el-Mekar" Hz. Peygamber'in "Allah'ım bize orada karar ve güzel rızık ihsan eyle!" duasında yer alan *karar* (قَرَارًا) kelimesine istinaden verilmiştir.²²⁶

el-Mekketân (المَكَّتَان): "el-Mekketân", iki Mekke anlamında tesniye bir kelimedir. Kaynaklarda verilen bilgiye göre Araplar Mekke'yi "Mekketân" şeklinde isimlendirmiştir. Bu isimlendirme ile şehrin iç ve dış ya da alçak ve yüksek bölümleri kastedilmektedir. Hz. Ömer'in Medine'den sürgün ettiği bir kadınının şirinde söylediği Mekketeyn (المَكَّتَيْن) ifadesinden kasıt Medine'dir.²²⁷

Mescidü'l-Aksâ (المسجد الأقصى): Terkipte yer alan "aksâ" kelimesi uzak anlamına gelmektedir. Bu terkip "Kur'ân-ı Kerîm'de²²⁸ "el-Mescidü'l-Aksâ'ya" ifadesiyle geçmektedir. "Uzak mescid" anlamına gelen bu yerden kastedilenin Beytül-Makdis olduğu belirtilmiştir.²²⁹ Mescidü'l-Aksâ'nın Mescid-i Haram ile arasındaki mesafesinin uzak olması nedeniyle bu ismin verildiği bildirilmektedir.²³⁰ Diğer taraftan Hz. Peygamber zamanında bu isimde mescidin bulunmadığı, söz konusu mescidin Mekke'de Ci'rane'deki vadinin arka tarafındaki Hz. Peygamber'in Udvetü'l-Kusva'da namaz kıldığı yerin en uzak mescit (Mescid-i Aksa) olduğu²³¹ ya da bahse konu mescidin gökyüzünde²³² olduğuna dair görüşler de mevcuttur. Semhûdî ise meseleye mekandan ziyade makam açısından değerlendirerek "fazilet noktasında Mescid-i Nebvî'nin Mescidü'l-Aksâ'dan daha üstün olduğunu" kaydetmektedir. Mescid-i Nebvî'nin, Mescid-i Haram gibi değeri nedeniyle Mescid-i Aksa'nın yerini alacağını belirtmektedir. Semhûdî'ye göre "Eğer bir kişi Mescid-i Aksa'da namaz kılmayı veya itikaf yapmayı adarsa, bu adak orada yerine getirilmelidir. Ancak Mescid-i Nebvî'nin faziletinin daha yüksek olması nedeniyle burada yapılması da geçerli olur. Şayet bir kimse, Mescid-i Nebvî'de namaz kılmayı veya itikaf yapmayı adarsa, bu adak Mescid-i Aksa'da yerine getirilemez, fakat Mescid-i Haram'da yerine getirilmesi geçerli olur."²³³ Kanaatimizce Mescid-i Nebvî; Mescid-i Haram'a kıyasen verilen değeri nezdinde Mescid-i Aksa'yla kıyaslanmıştır. Ayrıca Peygamber mescidi; Mescid-i Haram gibi önemli ve faziletli olmakla birlikte Medîne'nin Mekke'ye uzak olması nedeniyle "uzak mescid" olarak adlandırılmış olabilir.

el-Muveffîye (المَوْفِيَّة): Tam, bütün, noksansız olmak, tamamlamak, bitirmek anlamlarına gelen ve-fâ (وَفَى)²³⁴ fiilinden türeyen Medine'nin "el-Muveffîye" ismi İbnu'l-Fakîh'in rivayetinde zikredilmektedir.²³⁵ Yâkût, bol hurma yetiştiği için sulak beldenin "el-Muveffîye" olarak adlandırıldığını kaydetmektedir.²³⁶ Semhûdî, bu ismin ifâ (الإيفاء) veya tevfiye (التوفية) kelimeleriyle alâkalı olduğunu zikretmiştir. Yine "Medine'nin misafirlerini en iyi şekilde ağırladığını, halkının Allah'a olan görevlerini ifa ettiklerini dile

²²⁴ eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 20/205; es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/27.

²²⁵ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5/21; el-Ezherî, *Tebzîbu'l-Luġa*, 8/227.

²²⁶ Ömer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 1/405.

²²⁷ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/28.

²²⁸ el-İsrâ, 17/1.

²²⁹ eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 14/416.

²³⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ġayb*, 20/117.

²³¹ Ebû'l-Velîd Muḥammed b. 'Abdullâh el-Ġassânî. *Aḥbâru Mekke ve mâ Cae fibâ mine'l-Âsâr* (nşr. Ruşdî es-Sâlih Mulaḥḥas), (Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1403/1983), 2/207.

²³² Muḥammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi: Hayatı ve Faaliyeti*, Çev. Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayınları, 1991), 1/140.

²³³ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/73.

²³⁴ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 8/409; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 20/301.

²³⁵ İbnu'l-Fakîh, *el-Buldân*, 80.

²³⁶ Yâkût el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 5/225.

getirir. Dolayısıyla orada yaşayanların vefaları sebebiyle mezkûr ismin şehre verildiğini anlatmaktadır.²³⁷ Zebîdî ise Medine'nin eksikliğinin olmadığını, ihsanın çok olması hasebiyle bu ismi aldığını kaydetmektedir.²³⁸

en-Nâciye (الناحية): Medine'ye verilen "en-Nâciye" ismi; necata ermek, kurtulmak manasında ne-câ (ne-ce-ve) (نجا) veya yüksek yer anlamında nâ-câ (ناجا) fiillerinden türemiştir. Bu anlamlara istinaden Medine şehri zulümden, hastalık ve zorbalıklardan kurtulmuştur. Diğer beldelerden daha yüksekte olduğu için "en-Nâciye" olarak isimlendirilmiştir.²³⁹

Neblâ (نبلاء): "Neblâ" ismi ne-be-le (نبل) fiilinden türemiştir. Ok atmak gibi somut veya şerefli olma, soyluluk, seçkinlik, fazilet gibi soyut anlamlara sahiptir.²⁴⁰ Benzer bir ifade olan "Nebile" ismi, güzelliğiyle bilinen kadını tarif etmektedir. Aynı kökten türeyen nuble sevap, ecir, atıyye; inbâl hurma ağacının taze hurma vermesi hasebiyle kullanılmaktadır.²⁴¹ Medine şehrinin asaletini ve güzelliğini vurgulayan bu isim, toplumun gösterdiği değeri yansıtmaktadır.

Seyyidetü'l-Büldân (سَيِّدَةُ الْبُلْدَانِ): Beldelerin reisi anlamına gelen "Seyyidetü'l-Büldân", Medine'nin bir ismidir. Hz. Peygamber'in, Medine'ye "Ey Taybe, Ey Seyyidetü'l-Büldân..." şeklinde nidada bulunduğu kaydedilmiştir.²⁴²

3. Medine ile Mekke'nin İsimleri Arasında Benzerlikler

Şehir olarak farklı hususiyetlere sahip Mekke ve Medine'nin isimleri birbirine benzemektedir. Semhûdî, Medine'den daha fazla isme sahip bir şehrin olmadığını dile getirmekle birlikte onun bu tespitinin kendi dönemi için isabetli olduğu söylenebilir. Zira kaynaklar taranarak yapılan araştırmalarda, Mekke şehrinin isim adedinin de Medine'nin isimleri gibi yüz adedi aştığı görülmektedir.²⁴³ İki şehir de sevgi, saygı ve eşsizlik ifadeleriyle ayrıca tâzîm ve hürmet içerikli sıfatlarla anılan birçok aynı veya benzer isme sahiptir. Örneğin Mekke'nin sade ve basit imarı Beyt²⁴⁴ ismini, Medine'nin detaylı ve temelli yapıları Dâr²⁴⁵ ismini öne çıkarmaktadır. Mekke ve Medine'nin dağlar arasındaki konumu onları "el-Arûz", ikisinde de iyiliklerin temelini atılması "el-Berre"; güzellikleri gereği "Taybe" ve düşmanın onları ele geçirememesi ile "el-Azrâ" olarak isimlendirilmiştir. Bununla birlikte Medine'nin "el-Mecbûre", "el-Câbire", "Cebârî" ile "el-Cebbâre" isimleri zorlayıcı gücü ifade etmektedir. Benzer bir anlatım Kâbe'nin ve Mekke'nin ortak isimlerinden "Nâsse" (النَّاسَة) ile bu ismin harf ve anlam bakımından benzeri "Bâsse" (البَّاسَة) isminde görülmektedir. Rivayetlere göre Mekke mevkiinde zulüm kabul görmemiş, orada hiç kimse haddini aşmamıştır, aştığı takdirde Mekke onu barındırmamıştır. Bu nedenle "Nâsse" ve "Bâsse" isimleri şehrin adı olmuştur.²⁴⁶ Güçlü, baskın ve otoriter karakteri yansıtan bu isimler, büyük bir güce sahip olanın kutsal topraklarda zulmü kalıcı bırakmayacağına işaret etmektedir. Şehrin "el-Âsime" ismi ise Medine'nin siyasi başkent hususiyetini tarif etmektedir. Bu ismin kullanılabilirliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Zira asırlar sonra Suudiler tarafından bu ismin sıfatlı kullanımı "el-Âsîmetü'l-Mukaddese" Mekke'ye verilmiştir. "Kutsal başşehir" anlamına gelen bu tabir Mekke'nin dinî başkent oluşunu hatırlatmaktadır.

²³⁷ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/28.

²³⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 20/301.

²³⁹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/28.

²⁴⁰ Şerefî, "Esmâü'l-Medine", 2/478.

²⁴¹ es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/28.

²⁴² Şîreveyh b. Şehridâr b. Şîreveyh b. Fenâşserü 'Ebû Şucâ' ed-Deylemî el-Hemežânî, *el-Firdavs bi'Me'sûri'l-Hiçâb*, nşr. es-Sa'îd b. Besyûni Zağlûl (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986), 5/300.

²⁴³ Arîk, "Esmâü'l-Mekke", 2/496-506; *Mu'cemü Esmâ Mekke* (معجم أسماء مكة) Erişim 29.01.2024.

²⁴⁴ er-Râğîb el-İsfehânî, *el-Mufredât*, 151; Arîk, "Esmâü'l-Mekke", 2/499.

²⁴⁵ er-Râğîb el-İsfehânî, *el-Mufredât*, 321; Şerefî, "Esmâü'l-Medine", 2/474.

²⁴⁶ Ezrakî, *Abbâru Mekke*, 1/89; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 5/182.

Müslümanlar için Mekke ve Medine'nin ikisi de hürmetli şehirdir. Bu şehirlerin temsil özellikleri dikkate değerdir. Kuran-ı Kerim'de "güzel bir örneklik" olarak tercüme edilen "Üsve-i Hasene"nin iki örneğinden bahsedilmektedir. İlki Hz. İbrahim diğeri Hz. Muhammed için zikredilmiştir.²⁴⁷ Şehirler nezdinde düşünülürse Hz. İbrahim, Mekke'nin; Hz. Muhammed ise Medine'nin mimarıdır. Bu münasebetle "Harameyn" isimli iki şehrin hatıratında var olan kutsala dair izler şehrin isimlerinde gizlenmiştir. Özetle ifade edilirse Mekke ve Medine'nin isimleri, "el-Mekketân" isminin ifade ettiği gibi iki şehrin aslında birbiriyle bütünleştiğine ve anlam bulduklarına işaret etmektedir. Birinden çıkıldığında diğere girileceği anlayışı "doğrulukla çıkış" ve "doğrulukla giriş" isimlerine yüklenmiş denilebilir. İki şehrin birbiriyle yarıştığını düşündüren bazı isimler olmakla birlikte beldelerin benzer isimleri kanaatimizce çoğu zaman birbirinin mütemmimidir.

Müslümanların nezdinde her iki şehrin önemi, fazileti ve değeri tartışılmazdır. Her iki şehrin de saygıdeğer ve şerefli olması Mekke ve Medine'nin Mükerre ve Müşerrefe sıfatları ile anılmasını sağlamıştır. Harameyn şehirlerinden Mekke, Ümmü'l-Kurâ vasfıyla "şehirlerin anası"; Medine ise Seyyidetü'l-Büldân sıfatıyla "şehirlerin reisi" ismi ile şöhrat bulmuştur.

Sonuç

Yer adları, genellikle mekânın coğrafi konumunu, kültürel, tarihî ve toplumsal özelliklerinin yanı sıra dinî, edebî ve psikolojik hissiyatlarını da yansıtır. Ayrıca şehrin doğal çevresi, coğrafi özellikleri ile jeolojik ve ekolojik yapısı hakkında bilgi verirler. Bu adlar, ait olduğu topluluğun kimliğini ve özelliklerini taşıyarak o yerin özgünlüğünü vurgular. Bu bağlamda şehirlerin isimleri özel değer taşımaktadır. Şehir isimleri sadece mekânı tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda insanların dünya görüşlerini, değerlerini ve kültürel miraslarını da yansıtır. Bu nedenle şehirlerin adlarına değerli bir bilgi gözüyle bakmak, araştırmacıya derin bir perspektif kazandırabilir.

Medine'nin sahip olduğu dinî, fizikî, coğrafi ve mecazî anlamlı isimlerinden de anlaşıldığı gibi şehrin birçok hususiyeti isimlerine yansımıştır. İsimlerin her biri tahlil edildiğinde, şehrin özel ve değerli olduğu ayrıca kutsal kabul edildiği anlaşılmaktadır. Medine'nin İslâm öncesi isimleri, şehrin eski dönemlerde var olduğunu, yüzyıllar boyunca yerleşim yeri olduğunun göstergesidir. Dini motif içerikli isimleri ise Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde ifade edilen bir mesajı verebilmekte ya da dinin bazı hususiyetlerini vurgulamakta kimi zaman barış, huzur ve sükuneti simgelemektedir. Medine'nin fizikî ve coğrafi hususiyetini vurgulayan isimleri, şehrin doğal güzelliklerini ve coğrafi özelliklerini etraflıca belirtmektedir. Diğer taraftan manevi, kültürel ve tarihî önemini vurgulayan soyut veya mecazî manâli isimleri de şehrin kutsallığına atfedilmiştir. Bunlar daha ziyade sevgi, saygı, bağlılık ve hayranlık uyandırmaktadır. İsimlerin bir kısmı mecazi anlamıyla bu şehrin canlı olduğu hissini vermekte bir kısmı da şehrin mekânına değil makamına dair de bilgi içermektedir. Medine isminin münevver ve müşerref gibi sıfatlarla nitelendirilmesi de şehrin saygınlığını izhar etmektedir. Dolayısıyla şehrin mezkûr isimleri, şehri tanıtan değerli bir bilgi hazinesidir. Şehrin isim sayısının giderek artması ve Hz. Peygamber'den rivayet edilen on isme ilave edilen onlarca isim, şehrin oluşumunu ve gelişimini ya da şehrin fiziki ve manevi hususiyetlerine işaret etmektedir.

Diğer taraftan Mescid-i Harâm'ın Mekke'yi, Mescid-i Nebî'nin Medine'yi ve Mescid-i Aksâ'nın Kudüs'ü özel kıldığı aşikardır. Bu özel konumlar şehirlere kutsiyet kazandırarak benzersiz ve çekici kılmıştır. Mezkûr isimler de şehirlerinin fazilet ve üstünlük yarışı hususunda ipuçları vermektedir. Zira Mescid-i Nebî'nin diğer iki kutsal mabedin manevi değerleriyle kıyaslanması; daha değerli veya önemli görülmesi ayrıca Medine'nin Mescid-i Akşa ismiyle anılması bu hususu düşündürmektedir.

Sultan Fâtih'in Vakfiyesi'nde beyan ettiği "Hüner bir şehir bünyâd etmektir. Reâyâ kalbin âbâd etmektir." sözlerinin emsalsiz ilk örneği Medine'dir. Bu minvâlde ilk İslâm devletinin başkenti Medine'nin sahip olduğu isimlerin somut anlamları şehrin imar edilmesine, soyut anlamları da adeta ümrana işaret etmektedir. Hz. Peygamber Medine'de düzenli şehir bir yapısının mimarı; toplumsal adalet, barış ve

²⁴⁷ el-Mümtehine, 60/4; el-Ahzâb, 33/21.

refahın lideri olarak emin bir medeniyet merkezi kurmuştur. Bu merkez Rasûlullah'ın zamanında insanın zulme ya da zarara uğramayacağı bununla birlikte huzur ve sükûnet bulacağı şehir timsali olmuştur.

Özetle ifade edersek Hz. Muhammed'in hicretle edindiği İslâm'ın yeni yurdu Medine, tarihî seyirde düzenli, gelişmiş ve örnek bir şehir haline gelmiştir. Sadece bir şehir olmakla kalmamış, Hz. Peygamber'in kurduğu yeni devletin ilk başşehri olmanın kıvancını da taşımıştır. Medine şehrinin özgün tarihi, kültürel ve sosyal dinamikleri kendisinden sonrakilere model teşkil etmiştir. Netice itibariyle, uzun bir süreçte Medine'ye kazandırılan bahse konu isimler, medeniyetin membaı ve merkezi Medinetü'n- Nebi'nin unutulmaz yadigârlarıdır.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî. *Tefsîru Abdurrezzâk*. nşr. Maḥmûd Muḥammed 'Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Aḥmed b. Ḥanbel, Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 12 Cilt. Cem'iyetu'l-Meknez, 1431/2010.
- Arîk, Ömer. "Esmâü'l-Mekke". *Mevsuatu Mekketel-Mükerreme ve'l-Medîneti'l-Münevvere*. 9 Cilt. 2/496-506. Londra: Müessesetu'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 1428/2007.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*. Ankara: Kılıç Kitabevi, 1975.
- el-Begâvî, el-Ḥuseyn b. Mes'ûd b. Muḥammed b. el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*. nşr. Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Bozkurt, Nebi - Mustafa Sabri Küçükaşçı. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003. 28/305-311.
- el-Buḥârî, Ebû Abdillâh Muḥammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buḥârî. *el-Câmi' u'l-Müsnedü's-Şahîhu'l-Muḥtasar*. nşr. Muḥammed Zuheyr en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Ṭavki'n-Necât, 1422.
- el-Buḥârî, Ebû Abdillâh Muḥammed b. İsmâ'îl el-Buḥârî. *et-Târîhu'l-Kebîr*. nşr. Hâşim en-Nedvî. 8 Cilt. Dâru'l-Fikr.
- Buhl, Franz, "Medine", *İslâm Alemleri Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*. 13 Cilt. 7: 459-471. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1979.
- el-Cenedî, Ebû Sa'îd el-Mufaḍḍal b. Muḥammed el-Muḥri'. *Feḍâ' ilu'l-Medîne*. nşr. Muḥammed Muḥri' el-Ḥâfiz - Gazve Bedîr. Dîmeşk: Dâru'l-Fikr, 1407.
- ed-Deylemî, Şireveyh b. Şehridâr b. Şireveyh b. Fenâhserû, Ebû Şucâ' ed-Deylemî el-Hemeẓânî. el-Firdevs bi' Me'sûri'l-Ḥiṭâb. nşr. es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Ebû Ṭâlib, Ebû Ṭâlib b. Abdulmuṭṭalib el-Ḥâşimî, ed-Divân. eş-Şâmîle ez-Zehbiyye.
- Ebû Ubeyd el-Bekrî, Abdillâh b. Abdil'azîz el-Endelusî. *Mu'cemu Me'sta'ceme min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi'*. 4 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1403.
- Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ Aḥmed b. Alî el-Mevsîlî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (nşr. Heyet), 6 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1438/2017.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muḥammed b. Aḥmed. *Tebzîbu'l-Luğa*. nşr. Muḥammed 'Avḍ Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- el-Ezraî, Ebû'l-Velîd Muḥammed b. 'Abdullâh el-Ğassânî. *Aḥbâru Mekke ve mâ Cae fibâ mine'l-Âsâr* (nşr. Ruşdî es-Şâlih Mulaḥḥas), 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1403/1983.
- el-Fâsî, Ebû 'ṭ-Ṭîb Muḥammed b. Aḥmed b. Alî el-Fâsî, *Şifâu'l-Ğarâm bi Aḥbâri'l-Beledi'l-Ḥarâm*. 2 Cilt. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Ṭâhir Muḥammed b. Ya'kûb. *el-Meğânimu'l-Meṭâbe fî Me'âlimi Ṭâbe*. Medine: Merkezu Buḥûs ve Dirâsât, 1423/2002.
- Ḥalîl b. Aḥmed, Ebû Abdurrahmân el-Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. nşr. Mehdi el-Maḥzûmî, İbrahim es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- el-Ḥasen el-Baśrî. Ebû Sa'îd el-Ḥasen b. Yesâr el-Baśrî. *Feḍâ' ilu Mekke ve's-Sekenu fibâ* (nşr. Sâmi Mekki el-'Ânî). Kuveyt: Mektebetu'l-Felâḥ, ts.

- Hüsrevoğlu, Ali, “Medîne-i Münevvere'nin İsimleri”, *Yüzüka Dergisi*. Erişim 24. 03. 2024. <https://www.yuzaki.com/2008/11/medine-i-munevverenin-isimleri-1-hicretin-selametini-sunnetin-yurdu/>
- İbnu'l-Fakîh, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed el-Hemedânî. *el-Büldân*. nşr. Yûsuf el-Hâdî. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1416/1996.
- İmru' u'l-Kays, İmru' u'l-Kays b. Hucr b. el-Hârîs el-Kindî, *Dîvânü İmri' i'l-Kays*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fağl. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- el-Havârizmî, Muhammed b. İshâk el-Havârizmî. *İsâretu't-Terğîb ve't-Teşvîk ilâ'l-Mesâcidi's-Selâse ve'l-Beyti'l-Atîk*. nşr. Muşafâ Muhammed ez-Zehebî. Mektebetu Nizâr Muşafâ el-Bâz, 1418.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ' Abdullâh b. el-Absî. *el-Muşannef*. nşr. Sa'd b. Nâsır eş-Şetrî. 25 Cilt. Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliya, 1436/2015.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni. *Mucmelu'l-Luğa* (nşr.), 2 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, ts.
- İbn İshâk, Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muṭṭalibî. *es-Sîre* (Kitâbu's-Siyer ve'l-Megâzi). nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Hîmyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. nşr. Muşafâ es-Sakkâ v.d. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Muşafâ el-Bâb'l-Halebî, 1375/1955.
- İbn Mâce, Ebû ' Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fağl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Şâdir, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû ' Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' *et-Tabakât*. nşr. ' Alî Muhammed Omer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1421/2001.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Omer b. Şebbe b. en-Numeyrî, *Târîhu'l-Medîne*, nşr. Alî Muhammed Dendel - Yâsin Sa'du'd-Dîn Beyân. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Kelpetin, Mahmut. “İslâm Öncesi Medine”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (Haziran 2017), 95-113. <https://doi.org/10.15370/maruifd.333530>.
- Kubbealtı Lügati, “İsim”, Erişim 16.03.2024. <https://www.lugatim.com/s/isim>
- el-Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî. *el-Câmi' li-Âhkâmî'l-Kur'ân*. nşr. Hişâm Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kutub, 1423/2003.
- Kur'ân Yolu. Erişim 17 Mart 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. *Câhiliye'den Emevilerin Sonuna kadar Haremeyn*, İstanbul: Yıldız Yayıncılık, 2003.
- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Harre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/244-245. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Küçükköy, İrfan. *Peygamber Şebri Medine-i Münevvere*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta*. nşr. Muhammed Muşafâ el-A'zamî. 8 Cilt. Ebû Ḍabî: Muessesetu Zâyid b. Sultân, 1425/2004.
- Maps, “Medine”, (29.01.2024). <https://www.google.com/maps/place/Medine+Suudi+Arabistan/@24.5177758,39>
- Mucâhid b. Cebr, Ebû'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Kureşî. *Tefsîru Mucâhid*. nşr. Muhammed Abdu's-Selâm Ebû'n-Nîl. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1410/1989.

- Mu'cemü Esmâ Mekke (معجم أسماء مكة). Erişim 29.01.2024.
<https://makkawi.azurewebsites.net/Article/689/>
- Mukâtil b. Suleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. nşr. Abdullâh Maḥmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut, 1423/2002.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yaḥyâ b. Şeref. *Tebzîbu'l-Esmâ' ve'l-Luğât*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Ömer b. Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Numeyrî. *Târîhu'l-Medine*. nşr. Fehîm Muhammed Şeltût. 5 Cilt. Cidde: 1399.
- er-Râğîb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. nşr. Şafvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrût: Dâru'l-Ḳalem, 1412.
- er-Râzî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Redhouse, James, W. *Müntehabât-ı Luğât-i Osmâniyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- es-Sâhib, Ebû'l-Kâsım İsmail b. Abbâd et-Tâlikânî. *el-Mubît fî'l-Luğa*. nşr. Muhammed Hasen Âlu Yâsîn. 10 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1414/1994.
- Sarıçam, İbrahim. "Necâr (Benî Necâr)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/ 480-481. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- es-Semhûdî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Abdullâh. *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*. nşr. Ḥâlid Abdulğanî Maḥfûz. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1419.
- es-Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî, *er-Ravd'ul-Unf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebevîyye*. 7 Cilt. Dâru İhyâ' i't-Turâsî'l-'Arabî, 1412.
- Şerefi, Ali. "Esmâu'l-Medine" *Mevsuatu Mekketel-Mükerrreme ve'l-Medineti'l-Münevvere*. 9 Cilt. 2/472-480. Londra: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 1428/2007.
- eṭ-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-Evsaf*. nşr. Târiḳ b. İvaḍullâh b. Muḥammed -'Abdulmuḥsin b. İbrâhîm el-Ḥuseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ḥaremeyn, 1415.
- eṭ-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed eş-Şâmî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. nşr. Ḥamdî b. Abdulmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ' i't-Turâsî'l-'Arabî, 1983.
- eṭ-Taberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Târîhu'r-Umem ve'l-Mulûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407H.
- eṭ-Taberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullâh b. 'Abdilmuḥsin et-Turkî, 24 Cilt. Dâru Hicr, 1422/ 2001.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "ad". Erişim 1.12.2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- et-Tirmiżî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ. *es-Sünen*. nşr. Heyet. 5 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.
- Yaḥyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ Yaḥyâ b. Sellâm el-Ḳayravânî. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. nşr. Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1425/2004.
- el-Ya'kûbî, Ahmed b. İshâk. *el-Büldân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422.
- Yâkût el-Ḥamevî, Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh er-Rûmî. *Mu'cemu'l-Büldân*, 7 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1995.

ez-Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezzâk. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*. nşr. 'Alî Şîrî. 20 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1424.

Zehrânî, Abdullah Muhammed el-Ebah ez-Zehranî. *Mu'cemu Esmâ-i Mekke*, Mekke: 1431.

ez-Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf 'an Ḥakâiki Ğavâmiği't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdullâh Muḥammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î. *İ'lâmu's-Sâcid bi Abkâmi'l-Mesâcid*. nşr. Ebû'l-Vefâ Muştafâ el-Merâğî. b.y., y.y., 1416/1996.